

Jaarverslag 2023

Stichting Pensioenfonds HAL

Rotterdam

Inhoud

Algemene gegevens	3
Samenstelling Bestuur, Directie, Verantwoordingsorgaan, etc.	4
Meerjarenoverzichten van kengetallen en kerncijfers	5
Bestuursverslag	7
Inleiding	8
Bestuur	9
Ontwikkelingen ten aanzien van pensioenen	16
Ontwikkelingen ten aanzien van beleggingen	23
Risicoparagraaf	27
Vooruitzichten	33
Jaarrekening	35
Balans per 31 december 2023	36
Staat van baten en lasten over 2023 en 2022	38
Kasstroomoverzicht	40
Actuariële en bedrijfstechnische analyse	41
Toelichting op de balans en de staat van baten en lasten	42
Overige gegevens	66
Resultaatbestemming	66
Vaststelling	66
Financiële overeenkomst met Werkgever	66
Verslag van het Verantwoordingsorgaan	67
Verslag van de Visitatiecommissie	69
Actuariële verklaring	77
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	79

Algemene gegevens

Stichting Pensioenfonds HAL
Weena 696
3012 CN Rotterdam

Telefoon: 010-2816565
Website: www.pensioenfondshal.nl

Samenstelling Bestuur, Directie, Verantwoordingsorgaan, etc.

Bestuur

Aangewezen door de Raad van Commissarissen van HAL Holding N.V.

A.S. Vink (man, 46)	voorzitter	periodiek aftredend per 31-12-2027
S.E. Eisma (man, 74)	lid	periodiek aftredend per 31-12-2025

Gekozen door de pensioengerechtigden

T.M. Lodder (vrouw, 75)	lid	periodiek aftredend per 31-12-2025
-------------------------	-----	------------------------------------

Gekozen door de deelnemers

R.L. de Visser (man, 43)	secretaris	periodiek aftredend per 31-12-2027
--------------------------	------------	------------------------------------

Directie

R. Kers (man, 58)	directeur	sinds 14-12-2001
-------------------	-----------	------------------

D.H.H. Veldhuyzen (man, 61)	directeur	sinds 01-09-2021
-----------------------------	-----------	------------------

Verantwoordingsorgaan

J.B. van Marwijk Kooij (man, 65)	voorzitter	periodiek aftredend per 31-12-2025
----------------------------------	------------	------------------------------------

C.J.R. Bierman (man, 75)		periodiek aftredend per 31-12-2025
--------------------------	--	------------------------------------

C.J. van Driel-Visser (vrouw, 71)		afgetreden per 10-01-2024
-----------------------------------	--	---------------------------

F. Loendersloot (man, 76)		periodiek aftredend per 31-12-2025
---------------------------	--	------------------------------------

W. Heijveld (man, 61)		periodiek aftredend per 31-12-2025
-----------------------	--	------------------------------------

T. Dings (man, 31)		periodiek aftredend per 31-12-2025
--------------------	--	------------------------------------

Visitatiecommissie

A. Gram (vrouw, 58)	voorzitter	periodiek aftredend per 31-12-2026
---------------------	------------	------------------------------------

E.C. Capitain (man, 66)		periodiek aftredend per 31-12-2024
-------------------------	--	------------------------------------

T.J.M. Roos (man, 76)		periodiek aftredend per 31-12-2025
-----------------------	--	------------------------------------

Onafhankelijke Accountant

H.C. van der Rijst

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. te Amsterdam

Adviserend Actuaris

M.W. Heemskerk

Mercer (Nederland) B.V. te Amstelveen

Certificerend Actuaris

J.L.A. Schilder

Willis Towers Watson te Apeldoorn

Meerjarenoverzichten van kengetallen en kerncijfers

	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
DEELNEMERS										
Aantallen										
Deelnemers (actieve)	55	53	50	48	47	45	44	42	39	41
Gewezen deelnemers	117	115	127	138	139	150	152	170	187	199
Ouderdomspensioen	712	758	806	852	887	907	955	1.005	1.045	1.081
Nabestaandenpensioen	451	466	479	481	499	515	526	538	544	554
Arbeidsongeschiktheidspensioen	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>Totaal deelnemers</i>	1.337	1.393	1.463	1.520	1.573	1.618	1.678	1.756	1.816	1.876
Bedragen x EUR 1.000										
<i>Pensioenuitkeringen</i>										
Ouderdomspensioen	1.373	1.256	1.305	1.379	1.484	1.542	1.668	1.871	2.046	2.166
Nabestaandenpensioen	1.276	1.150	1.179	1.345	1.401	1.405	1.479	1.552	1.586	1.692
Arbeidsongeschiktheidspensioen	4	4	4	4	4	3	3	3	3	3
Afkoop	2	-	-	-	4	-	-	-	-	-
<i>Totaal pensioenuitkeringen</i>	2.655	2.410	2.488	2.728	2.893	2.950	3.150	3.426	3.635	3.861
Gratificaties	613	635	644	667	691	713	741	774	797	820
<i>Toegekende pensioenaanpassing*</i>	0,00%	16,93%	3,28%	1,12%	1,73%	1,68%	1,34%	0,36%	0,41%	0,75%

* Het Fonds heeft geen verplichting, noch de ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en op pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
FINANCIËLE KERNCIJFERS										
Bedragen x EUR 1.000										
Beleggingsopbrengsten										
Directe opbrengsten	2.619	1.436	886	963	1.215	1.233	921	752	927	763
Indirecte opbrengsten	17.325	(30.518)	22.797	3.245	17.200	(19.086)	13.253	3.785	8.178	1.586
Vermogensbeheerkosten	(262)	(218)	(221)	(224)	(217)	(212)	(228)	(233)	(241)	(202)
<i>Totaal beleggingsopbrengsten</i>	19.682	(29.300)	23.462	3.984	18.198	(18.065)	13.946	4.304	8.864	2.147
Performance										
Aandelen	20,58%	-23,39%	24,86%	3,31%	20,98%	-19,27%	15,76%	4,47%	10,54%	2,40%
Obligaties	9,41%	-26,28%	9,57%	6,65%	11,68%	-4,28%	8,17%	4,08%	1,65%	-0,29%
Hypothecaire leningen	11,23%	-6,86%	2,96%	5,02%	6,49%	6,48%	5,13%	1,53%	0,94%	2,67%
Deposito's en liquide middelen	2,08%	-0,21%	-0,34%	-0,27%	-0,02%	0,00%	0,05%	0,18%	0,68%	1,17%
<i>Total return</i>	16,39%	-19,22%	17,33%	3,11%	15,44%	-12,90%	10,68%	3,28%	6,96%	1,66%
Balans										
Aandelen	96.513	83.169	108.443	91.648	88.735	75.936	90.526	78.085	77.562	84.197
Obligaties	6.948	6.745	9.730	9.274	15.824	14.635	19.142	18.330	28.518	33.706
Hypothecaire leningen	19.193	17.339	20.107	10.114	9.442	9.363	9.215	320	324	329
Deposito's en liquide middelen	14.875	13.443	15.351	22.794	19.460	19.224	22.608	35.597	26.071	10.351
<i>Totaal beleggingen</i>	137.529	120.696	153.631	133.830	133.461	119.158	141.491	132.332	132.475	128.583
Overige activa en passiva	(244)	244	(218)	(340)	(112)	(13)	(4)	(282)	(136)	(29)
Totaal aanwezig vermogen	137.285	120.940	153.413	133.490	133.349	119.145	141.487	132.050	132.339	128.554
Technische voorzieningen	65.282	62.213	77.847	82.002	75.121	66.806	66.701	71.901	70.611	69.976
Stichtingskapitaal en reserves	72.003	58.727	75.566	51.488	58.228	52.339	74.786	60.149	61.728	58.578
Solvabiliteit										
Nominale dekkingsgraad	209%	194%	197%	163%	177%	178%	212%	184%	187%	184%
Beleidsdekkingsgraad	214%	205%	190%	148%	173%	204%	202%	170%	190%	205%
Reële beleidsdekkingsgraad	158%	156%	154%	122%	140%	168%	165%	141%	156%	
Gemiddelde rekenrente*	2,27%	2,49%	0,59%	0,24%	0,78%	1,42%	1,54%	1,37%	1,71%	1,90%
Minimaal vereist eigen vermogen	4,2%	4,2%	4,2%	4,2%	4,1%	4,3%	4,2%	4,2%	4,2%	4,1%
Vereist eigen vermogen	38,6%	42,9%	35,1%	33,1%	34,7%	38,5%	39,9%	30,3%	27,1%	21,4%

* Op basis van de rentetermijnstructuur, zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

Bestuursverslag

Bestuursverslag

1 Inleiding

Voor u ligt het verslag over het 86^e boekjaar van Stichting Pensioenfonds HAL (het **Fonds**), opgericht op 15 december 1937 en statutair gevestigd te Rotterdam met adres Weena 696, 3012 CN te Rotterdam. Het Fonds is ingeschreven bij het handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41126837.

1.1 Doelstelling

Het Fonds heeft ten doel ter uitvoering van door de werkgever (de **Werkgever**)* overeengekomen pensioenovereenkomsten, het verstrekken van pensioenen en andere uitkeringen aan deelnemers en gewezen deelnemers en hun nabestaanden.

1.2 Missie

Het bestuur van het Fonds (het **Bestuur**) zet zich voor deze doelstelling in door een solide financieel beheer te voeren, waardoor de verplichtingen ten opzichte van de belanghebbenden nu en in de toekomst nagekomen kunnen worden tegen voor de Werkgever redelijke kosten.

Het Fonds wil een zo goed mogelijke invulling geven aan de uitvoering van de pensioenovereenkomsten die de Werkgever heeft afgesloten met haar (gewezen) werknemers. De uitvoering van de overeenkomsten dient correct, maatschappelijk verantwoord en zo (kosten)efficiënt mogelijk te geschieden. De ambitie is een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds te zijn, dat zijn financiële verplichtingen en ambities nu en in de toekomst waar kan blijven maken.

1.3 Visie/ Strategie

Het Fonds tracht deze missie uit te voeren door de opzet van het Fonds zo eenvoudig mogelijk te houden. Dit komt met name tot uitdrukking in de opzet van het beleggingsbeleid, de pensioenregeling en de governance.

De pensioensector staan echter verdere ingrijpende veranderingen te wachten. Deze veranderingen zorgen voor een toename van de complexiteit en onzekerheid, welke het soms lastig kunnen maken onze visie/ strategie uit te voeren.

Zowel binnen de huidige als de komende wettelijke kaders streeft het Fonds naar een goede pensioenvoorziening. Communicatie en transparantie acht het Fonds van groot belang teneinde verwachtingen te managen alsook pensioenbewustzijn en betrokkenheid te vergroten. Om onze missie te kunnen uitvoeren en hoge kwaliteit te leveren is sprake van een robuust beleidskader, een goed pensioenfondsbestuur en adequate monitoring van de beheerders van de aandelenfondsen waarin het Fonds heeft geïnvesteerd. Verder werkt het Fonds goed samen met de Werkgever, vertegenwoordigers van de fondsleden, adviseurs en uitvoerende partijen op het gebied van pensioenuitvoering. Daarnaast toetst het Bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.

* Onder het begrip Werkgever zoals gebruikt in dit jaarverslag vallen HAL Holding N.V., HAL Investments B.V. en de toegetroten rechtspersonen van Holland-Amerika Lijn (t/m 31-12-1988).

2 Bestuur

2.1 Bestuur

Governance

Het Fonds heeft een paritair bestuursmodel, met intern toezicht middels jaarlijkse visitatie door een visitatiecommissie (de **Visitatiecommissie**) en met een verantwoordingsorgaan (het **Verantwoordingsorgaan**).

Op 31 december 2023 liep de bestuurstermijn van de heer A.S. Vink af. De heer Vink is voor herbenoeming door de Raad van Commissarissen van HAL Holding N.V. voorgedragen. Het Bestuur heeft deze herbenoeming besproken en de heer Vink voor een termijn van 4 jaar herbenoemd. Van De Nederlandsche Bank (**DNB**) is instemming verkregen voor de herbenoeming van de heer Vink.

Op 31 december 2023 liep de bestuurstermijn van de heer R.L. de Visser af. De heer De Visser is door de deelnemers herkozen en voor een derde herbenoeming voorgedragen. Het Bestuur heeft deze herbenoeming besproken. Alhoewel deze herbenoeming een afwijking van de Code Pensioenfondsen (zie hierna onder 2.10) is, meent het Bestuur dat gezien de veranderingen die de komende jaren op het Fonds afkomen de bestuurlijke ervaring van de heer De Visser nodig is. Het Bestuur heeft de heer De Visser voor een termijn van 4 jaar herbenoemd. Van DNB is instemming verkregen voor de herbenoeming van de heer De Visser.

Bestuursvergaderingen

Het Bestuur kwam gedurende het boekjaar 2023 driemaal in vergadering bijeen. Onder meer de volgende onderwerpen kwamen aan de orde:

- de ontwikkelingen in het pensioenlandschap en de Wet toekomst pensioenen;
- het vaststellen van de jaarrekening 2022;
- het beleggingsbeleid, waaronder duurzaam beleggen en performance;
- de rapportages van de sleutelfunctiehouders;
- de aanpassing van de fondsgrondslagen;
- de integrale risicoanalyse;
- de kwetsbaarheidsanalyse;
- de haalbaarheidstoets;
- de herbenoeming van bestuursleden;
- de toetsing en aanpassing van diverse beleidsstukken;
- de deskundigheidsbevordering en zelfevaluatie;
- de rapportage, evaluatie en herbenoeming van de leden van de Visitatiecommissie;
- het vaststellen van de pensioenaanpassing per 1 januari 2024;
- het toekennen van een kerstgratificatie.

Op 1 juli 2023 is de Wet Toekomst Pensioenen (**WTP**) van kracht geworden. Pensioenfondsen, werkgevers en werknemers hebben tot 1 januari 2028 de tijd om zich aan te passen aan deze nieuwe wetgeving. Het Bestuur en de directie van het Fonds (de **Directie**) hebben zich goed laten voorlichten over de mogelijkheden hoe het Fonds de uitvoering van de pensioenovereenkomst voor de Werkgever zo goed mogelijk kan voortzetten. De Werkgever heeft aangegeven de huidige regeling in ieder geval tot 1 januari 2028 bij het Fonds te willen handhaven. Vanaf deze datum zal de Werkgever de pensioenregeling bij een andere uitvoerder onderbrengen en de Werkgever zal geen verzoek aan het Fonds doen om de bestaande rechten in te varen. Dit betekent dat het Fonds naar verwachting als een gesloten fonds verder zal gaan vanaf deze datum. Het

Bestuur zal zich de komende periode goed laten informeren en in gesprek gaan met de Werkgever over de gevolgen van deze beslissing op de huidige pensioenregeling en de uitvoering daarvan.

Evaluatie

Het bestuurlijk functioneren is in december 2023 geëvalueerd. Bij deze jaarlijkse evaluatie staat het Bestuur stil bij de wijze van besturen, de manier waarop besluiten tot stand komen en ieders bijdrage daaraan. Zaken die aan de orde komen zijn: het functioneren als team, deskundigheid, integriteit, het besluitvormingsproces en de voorbereiding daarvan. De belangrijkste conclusie uit de evaluatie is dat de bestuursleden unaniem tevreden zijn over het functioneren en de samenwerking, zowel binnen het Bestuur als tussen Bestuur en de Directie. Voorafgaand aan besluitvorming is er ruimte voor diepgaande discussie en diverse invalshoeken. Er is een goed oog voor evenwichtige belangenafweging en risico-evaluatie. Het Bestuur herbevestigt een cultuur en samenwerking waarin alles kan worden besproken en dit ook daadwerkelijk gebeurt, zowel binnen als buiten vergaderingen.

Het Bestuur is van mening dat zelfevaluatie een continu proces moet zijn en dat dit ook het geval is binnen de genoemde cultuur en samenwerking. Het Bestuur constateert opnieuw dat de Visitatiecommissie aanbeveelt om de zelfevaluatie een keer onder begeleiding van een externe deskundige te laten plaatsvinden.

Gegeven de positieve conclusies rondom het eigen functioneren, alsmede het oordeel van de Visitatiecommissie hierover, is het Bestuur van mening dat een uitgebreide(re) zelfevaluatie onder begeleiding van een externe deskundige niet of zeer beperkt van toegevoegde waarde zou zijn en juist alleen nog meer kosten zou toevoegen.

Desalniettemin besluit het Bestuur de mogelijkheden te onderzoeken om op een gerichte, efficiënte manier een keer de zelfevaluatie te laten begeleiden door een externe deskundige. Hier is in de eerste jaarhelft van 2024 opvolging aan gegeven.

Diversiteit

Het Fonds is zich bewust van het belang van diversiteit. Het Fonds streeft naar diversiteit in de samenstelling van het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan, zonder concessies te doen aan de eisen voor geschiktheid.

In lijn met de Code Pensioenfondsen (zie hierna onder 2.10), verstaat het Fonds onder diversiteit het volgende:

- de samenstelling van Bestuur en Verantwoordingsorgaan is complementair en vormt een redelijke afspiegeling van de belanghebbenden;
- in zowel het Bestuur als het Verantwoordingsorgaan hebben ten minste één man en één vrouw zitting; en
- in zowel het Bestuur als het Verantwoordingsorgaan hebben ten minste één lid boven de veertig jaar en één lid onder de veertig jaar zitting.

Bij het ontstaan van een vacature in het Bestuur of het Verantwoordingsorgaan zal het Fonds in het kader van het diversiteitsbeleid het volgende doen:

- bij zowel de oproeping tot kandidaatstelling als in de profielschets wordt de gewenste diversiteit benadrukt;
- bij de werving van kandidaten worden mensen die passen bij de diversiteitsdoelstelling van het Fonds aangemoedigd zich kandidaat te stellen; en
- toetsing van kandidaten gebeurt mede aan de hand van deze doelstelling.

Jaarlijks beoordeelt het Bestuur de stand van zaken en of aanvullende maatregelen nodig zijn. Daarnaast zal het Bestuur de doelstellingen en (effectiviteit van) de ingezette middelen op langere termijn evalueren.

In januari 2024 heeft mevrouw C.J. van Driel-Visser aangegeven haar lidmaatschap van het Verantwoordingorgaan om persoonlijke redenen te moeten beëindigen. Het Bestuur dankt mevrouw Van Driel voor de inspanningen die zij de afgelopen jaren voor het Fonds heeft verricht. Het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan hebben overlegd over de ontstane vacature. Er is besloten om tot de eerstvolgende verkiezingen voor het Verantwoordingsorgaan in 2025 geen tussentijdse invulling aan deze vacature te geven.

Eén bestuurslid heeft gedurende zijn zittingstermijn de leeftijd van veertig bereikt. Hierdoor heeft het Fonds geen bestuurslid meer onder de veertig jaar. Hiermee voldoet het Fonds op dit punt niet aan de Code Pensioenfondsen. Gezien de omvang van de organen van het Fonds en de samenstelling van het deelnemersbestand is het niet altijd mogelijk om binnen één orgaan aan alle aspecten van diversiteit invulling te geven. Het Fonds zal zich blijven inspannen om de gewenste diversiteit te bevorderen.

2.2 *Directie en dagelijkse leiding*

De dagelijkse leiding van het Fonds wordt gevormd door de Directie. Regelmatig vindt overleg plaats tussen de Directie en het Bestuur. Maandelijks legt de Directie verantwoording af aan het Bestuur door middel van een managementrapportage. De bevoegdheden en taken van de Directie zijn door het Bestuur vastgelegd in een reglement.

2.3 *Sleutelfunctiehouders*

In overeenstemming met IORP-II zijn er onafhankelijke functies ingericht voor de risico-beheer-, de actuariële- en de interne auditfunctie. Dit zijn de zogenoemde 'sleutelfuncties'. De vereisten waar pensioenfondsen in dit kader aan moeten voldoen, zijn vastgelegd in artikel 143a van de Pensioenwet.

Alle sleutelfunctiehouders hebben in 2023 periodiek gerapporteerd. Deze rapportages zijn in het Bestuur besproken. De aanbevelingen uit de rapportages zijn opgevolgd. In de Risicoparagraaf (5.4) wordt nader op de rapportages en de opvolging ingegaan.

2.4 *Verantwoordingsorgaan*

Het Bestuur en de Directie hebben in 2023 tweemaal met het Verantwoordingsorgaan vergaderd. Tijdens deze vergaderingen zijn o.a. besproken: de jaarrekening en het jaarverslag over het jaar 2022 en het daarin opgenomen verslag van het Verantwoordingsorgaan, het beleggingsbeleid, de haalbaarheidstoets, de gewenste diversiteit, de visitatie 2023 door de Visitatiecommissie en de evaluatie en herbenoeming van de leden van de Visitatiecommissie. Verder hebben de voorzitter en een ander lid van het Verantwoordingsorgaan met enige regelmaat tussentijds overlegd met de Directie over de gang van zaken, in het bijzonder ook over de haalbaarheidstoets, de risicohouding, enkele fondsdocumenten, duurzaam beleggen en educatie voor het Verantwoordingsorgaan. Deze aangelegenheden zijn ook in de vergaderingen van het Verantwoordingsorgaan aan de orde gekomen.

Periodiek worden voor de leden van het Verantwoordingsorgaan bijeenkomsten gepland om de kennis over bepaalde onderwerpen te verdiepen.

2.5 *Intern en extern toezicht*

Intern toezicht

Na advies van het Verantwoordingsorgaan, heeft het Bestuur in 2014 besloten het intern toezicht in te richten middels een Visitatiecommissie. In 2023 heeft de Visitatiecommissie met leden van het Bestuur en de Directie, vertegenwoordigers van het Verantwoordingsorgaan, sleutelfunctiehouders, de adviserend en certificerend actuaris en de onafhankelijke accountant gesproken. In december 2023 heeft de Visitatiecommissie haar bevindingen met het Bestuur en de Directie besproken. Het verslag van de Visitatiecommissie en de reactie van het Bestuur zijn onder de Overige gegevens opgenomen.

De Code Pensioenfondsen (zie hierna onder 2.10) beveelt aan dat leden van de visitatiecommissie worden benoemd door het bestuur na *bindende* voordracht van het verantwoordingsorgaan. Het Fonds voldoet hier niet aan. In overleg met het Verantwoordingsorgaan, heeft het Bestuur een gewoon adviesrecht voor het Verantwoordingsorgaan passend bevonden, ook omdat het Verantwoordingsorgaan het Bestuur beter in staat acht om de juiste kandidaten voor de Visitatiecommissie te selecteren. De voorgestelde kandidaten worden door het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan besproken, waarna de opdracht wordt verstrekt.

Het Bestuur heeft in 2023 het functioneren van de Visitatiecommissie geëvalueerd en besproken met het Verantwoordingsorgaan. Het Bestuur zal de uitkomsten van deze evaluatie in 2024 met de Visitatiecommissie delen. Na afloop van de visitatie over 2023 heeft een zelfevaluatie van de Visitatiecommissie plaatsgevonden. De conclusie van deze zelfevaluatie is dat de Visitatiecommissie een deskundig en goed samenwerkend team met een goede diversiteit in achtergrond, deskundigheid en competenties is, dat met behoud van ieders zelfstandigheid werkt voor een goed georganiseerd, kapitaalkrachtig en deskundig geleid pensioenfonds. De Visitatiecommissie is kritisch en heeft tegelijkertijd oog voor de specifieke omstandigheden van dit fonds. Daarom richt de Visitatiecommissie het toezicht in op een doeltreffende manier met oog voor proportionaliteit. De Visitatiecommissie spant zich in om verbeterpunten aan te dragen ondanks het feit dat het fonds goed op orde is en dat de grootste bedreiging van buitenaf komt (overheid/toezichthouder).

Extern toezicht

Het afgelopen jaar zijn aan het Fonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. Er zijn door DNB geen aanwijzingen aan het Fonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld, of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het Fonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder. De vermogenspositie van het Fonds is zodanig dat er geen lange- of kortetermijn herstelplan van toepassing is.

2.6 *Onafhankelijke accountant en actuaris*

Jaarlijks bespreekt de Directie met de onafhankelijke accountant, adviserend actuaris en certificerend actuaris van het Fonds de kwaliteit van de verrichte werkzaamheden.

Het Bestuur heeft in 2023 het functioneren van de adviserend actuaris, de certificerend actuaris en de onafhankelijk accountant geëvalueerd. De uitkomsten van deze evaluatie zijn met de betrokkenen en het Verantwoordingsorgaan besproken. Ook zal het Bestuur de Visitatiecommissie van de uitkomst van deze evaluaties op de hoogte stellen.

2.7 Statuten en reglementen

In het boekjaar zijn de statuten en reglementen van het Fonds niet gewijzigd.

2.8 Klachten en geschillen

Het Fonds heeft een klachten- en geschillenregeling. In zowel 2022 als 2023 heeft het Fonds geen klachten ontvangen.

Op 1 juli 2023 is de WTP van kracht geworden en gelden enkele wettelijke verplichtingen over het omgaan met klachten. Daarom hebben wij onze klachtenregeling in 2023 geactualiseerd.

Op 28 december 2023 is door de minister voor Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen, de stichting Geschilleninstantie Pensioenfondsen (**GIP**) aangewezen als erkende geschilleninstantie voor pensioenfondsen. Het Fonds heeft zich bij het GIP aangesloten.

2.9 Integriteit

Om de integriteit te bewaken worden aan leden van het Bestuur, leden van de Directie en medewerkers van het Fonds hoge eisen gesteld. Deze eisen betreffen niet alleen integriteit, maar ook ervaring, opleiding en achtergrond. Alle betrokkenen zijn gehouden aan de gedragscode van het Fonds (de **Gedragscode**). De Gedragscode bevat o.a. gedragsregels op het gebied van belangenverstreming en een klokkenluidersregeling. Het Fonds wil (de schijn van) vermenging van zakelijke en privébelangen voorkomen. Dit alles draagt bij aan de integriteit van het Fonds en bestendigt het vertrouwen van belanghebbenden en derden in het Fonds. Een door het Fonds aangestelde Centrale Functionaris houdt hierop toezicht.

Met betrekking tot de naleving van de Gedragscode in zowel 2022 als 2023 zijn geen afwijkingen geconstateerd.

Conform de Code Pensioenfondsen (zie hierna onder 2.10) heeft het Bestuur een specifieke gedragscode voor het Verantwoordingsorgaan en de Visitatiecommissie vastgesteld. Met betrekking tot de naleving van deze gedragscode in zowel 2022 als 2023 zijn geen afwijkingen geconstateerd.

2.10 Governance

In 2023 heeft het Bestuur onder andere de volgende acties ondernomen op het gebied van de governance van het Fonds:

- Het Bestuur heeft over het boekjaar 2022 verantwoording afgelegd aan het Verantwoordingsorgaan. In het jaarverslag 2022 heeft het Verantwoordingsorgaan verslag gedaan van haar bevindingen.
- Eind 2023 heeft de Visitatiecommissie haar visitatie afgerond. Het Bestuur en de Visitatiecommissie hebben daarna het conceptrapport besproken. Vervolgens is het conceptrapport in december 2023 met het Verantwoordingsorgaan besproken. Hierna heeft de Visitatiecommissie aan zowel Bestuur als Verantwoordingsorgaan het definitieve rapport verstrekt. In dit jaarverslag 2023 heeft de Visitatiecommissie verslag gedaan van haar bevindingen en geven het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan hun reactie op dit verslag.
- Het Bestuur heeft een aantal beleidsdocumenten beoordeeld en waar nodig aangepast, waaronder de ABTN, de Verklaring Beleggingsbeginselen, de uitvoeringsovereenkomst, de klachtenregeling en de klokkenluidersregeling.
- Het Bestuur heeft een zelfevaluatie verricht.

Door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid is de Code Pensioenfondsen (de **Code**) opgesteld. Het doel van de Code is dat belanghebbenden er vertrouwen in kunnen hebben dat de pensioenfondsen het aan hen toevertrouwde geld goed beheren en de belangen van alle betrokkenen evenwichtig afwegen. De Code beoogt de verhoudingen binnen het Fonds en de communicatie met de belanghebbenden transparanter te maken en bij te dragen tot het versterken van goed pensioenfondsbestuur. Het Bestuur heeft een analyse gemaakt van de inhoud van de Code en legt in dit jaarverslag volgens het pas-toe of leg-uit principe verantwoording af over de naleving van de Code. Over de in de Code opgenomen normen waaraan het Fonds voldoet, wordt niet expliciet gerapporteerd. De Visitatiecommissie heeft de naleving en toepassing van de Code in de uitoefening van haar taak betrokken. De Visitatiecommissie merkt hier het volgende over op: “Het Bestuur leeft de normen van de Code pensioenfondsen na of geeft gemotiveerd aan waarom van een norm wordt afgeweken. Hier zijn geen bijzonderheden uit naar voren gekomen. In het jaarverslag van het Fonds wordt hierover gerapporteerd.”

Per 1 januari 2024 is de Code herzien. Het Bestuur zal in 2024 de gevolgen van de herziening inventariseren en waar nodig actie ondernemen.

Voor institutionele beleggers geldt als principe dat zij onder andere jaarlijks hun beleid publiceren ten aanzien van het uitoefenen van het stemrecht op aandelen die zij houden in beursgenoteerde vennootschappen en dat zij verslag doen van de uitvoering van dit beleid. De investeringen van het Fonds in Nederlandse beursgenoteerde aandelen vindt momenteel geheel plaats via aandelenfondsen. Als gevolg hiervan heeft het Fonds geen aandeelhoudersrechten in beursgenoteerde Nederlandse ondernemingen. Indien het Fonds in de toekomst wel directe belangen zal houden in Nederlandse beursgenoteerde aandelen, zal het Bestuur zich tijdig over het te voeren beleid buigen.

2.11 Communicatiebeleid

Het Fonds hecht veel waarde aan direct contact met de fondsleden. Gezien de omvang van het Fonds is dit ook goed mogelijk. Zo kunnen fondsleden met hun vragen telefonisch terecht bij de Directie, worden deelnemers bijvoorbeeld bij in- en uitdiensttreding door de Directie uitgenodigd voor een persoonlijk pensioengesprek en is er contact met de fondsleden tijdens de door het Fonds georganiseerde bijeenkomsten. Van deze mogelijkheden

tot contact wordt door de fondsleden veelvuldig gebruik gemaakt. Het Fonds heeft het communicatiebeleid na advies van het Verantwoordingsorgaan vastgelegd in een communicatieplan.

Onze uitgangspunten houden rekening met bepalingen in de Pensioenwet en de eisen die de toezichthouder stelt. De belangrijkste communicatiedoelstellingen zijn: deelnemergericht communiceren, pensioenbewustzijn bij de deelnemers vergroten en verantwoording afleggen over beleid en uitvoering. Hierbij worden zowel de deelnemers, de gewezen deelnemers als de pensioengerechtigden betrokken.

Het Fonds spant zich in om in de communicatiebehoefte van alle doelgroepen te voorzien. Het Fonds gebruikt hiervoor onder andere de volgende communicatiemiddelen:

- Website: www.pensioenfondshal.nl met o.a. jaarverslagen, reglementen, statuten, ABTN en Verklaring beleggingsbeginselen;
- Uniform Pensioenoverzicht;
- Pensioenregister;
- Pensioen1-2-3 en Pensioenvergelijker;
- Individuele gesprekken en correspondentie;
- Presentaties tijdens bijeenkomsten.

De Code benoemt dat het Bestuur de effectiviteit van de ingezette communicatiemiddelen tenminste elke drie jaar meet. Het Fonds meet de effectiviteit niet expliciet, maar uit de ontvangen reacties van Fondsleden op de diverse communicatiemiddelen blijkt dat deze begrijpelijk en effectief zijn.

Als onderdeel van het communicatiebeleid heeft het Fonds in 2023 de website up-to-date gehouden en de fondsleden geïnformeerd over hun aanspraken middels de hierboven genoemde communicatiemiddelen.

Daarnaast heeft het Bestuur in haar jaarlijkse brief aan de pensioengerechtigden aandacht besteed aan de afwegingen die ten grondslag liggen aan het indexatiebesluit per 1 januari 2024 en de ontwikkelingen rondom de nieuwe pensioenwetgeving. De reünie is een van de vaste communicatiemomenten om de fondsleden te informeren over de belangrijkste ontwikkelingen binnen het Fonds. In het voorjaar van 2023 is na een onderbreking ten gevolge van de beperkingen rondom COVID-19 een reünie gehouden. Tijdens deze bijeenkomst heeft de Directie een toelichting geven over de ontwikkelingen binnen het Fonds.

2.12 Uitbesteding

Het Bestuur heeft de volgende werkzaamheden uitbesteed: toegang tot de Gemeentelijke Basisadministratie, ondersteunende administratieve diensten (waaronder IT-diensten), de Actuariële Functie en de Internal Audit Functie. Het Bestuur en/of de Directie hebben diverse malen overleg gevoerd met de uitvoeringsorganisaties over de dienstverlening. Daarnaast worden er, waar nodig, op grond van de ontvangen interne beheersingsrapportages aanvullende vragen gesteld aan de uitvoeringsorganisaties over bepaalde aspecten van de kwaliteit van de beheersmaatregelen. Het Bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het Fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het Bestuur dit onderdeel van de afspraken bij de uitbestedingsovereenkomst of zorgt het Fonds ervoor dat zij voldoende zicht heeft op de beloningsstructuur bij de partijen aan wie taken worden uitbesteed.

3 Ontwikkelingen ten aanzien van pensioenen

3.1 Financiële positie van het Fonds

Voor pensioenfondsen is het Financieel Toetsingskader (**FTK**) van toepassing. De volgende elementen hebben invloed op de de financiële positie van het Fonds:

- Ultimate Forward Rate (**UFR**) methode;
- Beleidsdekkingsgraad; en
- Vereist eigen vermogen (**VEV**).

In lijn met het advies van de commissie Parameters heeft DNB per 1 januari 2023 de UFR-methode aangepast, door het startpunt van extrapolatie op te schuiven van 30 jaar naar 50 jaar. Daardoor wordt voor looptijden tot 50 jaar uitgegaan van marktdata. Tevens is afgestapt van de voorgaande extrapolatiemethode, en zijn de forward-rentes op basis van een 120-maands historisch gemiddelde vervallen; overgegaan is op een constant-forward extrapolatiemethode van de rentetermijnstructuur (**RTS**). Bij de huidige UFR-methodiek wijkt per 31 december 2023 de (gemiddelde) DNB RTS waartegen de verplichtingen zijn gediscoteerd (2,274%) overigens nog maar zeer gering af van de (gemiddelde) marktrentecurve (2,272%). De UFR-methodiek is dus niet langer materieel van invloed op de financiële positie. Per 31 december 2022 was de gemiddelde DNB RTS 2,49%.

Voor beleidsmatige besluiten die zijn gebaseerd op de financiële positie van het Fonds is onder het FTK de beleidsdekkingsgraad van het Fonds de maatstaf. Deze beleidsdekkingsgraad wordt vastgesteld op basis van het gemiddelde van de dekkingsgraden van de voorafgaande 12 maanden. De beleidsdekkingsgraad van het Fonds bedraagt ultimo 2023: 213,9% (ultimo 2022: 204,9%).

Onder het FTK is het VEV het vermogen dat hoort bij de zogeheten evenwichtssituatie van het Fonds. In die evenwichtssituatie is het eigen vermogen zodanig vastgesteld dat met de wettelijk vastgestelde zekerheidsmaat van 97,5% wordt voorkomen dat het Fonds binnen één jaar over minder middelen beschikt dan nodig om te kunnen voldoen aan de onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Met andere woorden, de kans dat het Fonds zich één jaar later in een situatie van onderdekking bevindt, is kleiner dan of gelijk aan 2,5%.

Het (minimale) VEV wordt berekend met gebruikmaking van een standaardmodel. De toezichthouder, DNB, heeft een gestandaardiseerde methode vastgesteld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is: de standaardtoets. De standaardtoets meet voor een aantal risicofactoren het mogelijke (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen. Omdat voor het Fonds – net zoals ieder ander pensioenfonds – de resultaten van de standaardtoets afhankelijk zijn van marktomstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen van het Fonds, fluctueren ze in de loop van de tijd. De buffers worden door het Fonds berekend met behulp van deze standaardtoets, die is aangepast om rekening te kunnen houden met actief beheer (door het Fonds gekozen voor een deel van de aandelenbeleggingen). Het Bestuur acht deze aangepaste standaardtoets toereikend voor het Fonds. Hierbij wordt voor de samenstelling van de beleggingen uitgegaan van de strategische procentuele assetmix in de evenwichtssituatie. Het VEV op basis van de standaardtoets bedraagt ultimo 2023 EUR 25.491.000 (2022: EUR 26.696.000). In percentages bedraagt het VEV ultimo 2023: 38,6% (2022: 42,9%). Het feitelijke eigen vermogen van het Fonds bedraagt ultimo 2023 EUR 72.003.018 (2022: EUR 58.727.421). Dit betekent dat het Fonds ultimo 2023 voldoet aan de solvabiliteitstoets.

Het VEV is in zowel relatieve als absolute termen ultimo 2023 lager dan ultimo 2022, met name als gevolg van de lagere strategische weging in aandelen per het begin van het boekjaar ten opzichte van het jaar ervoor. Daarnaast heeft ook de iets gedaalde rente voor de meeste looptijden bijgedragen aan de daling van het VEV.

3.2 *Pensioenaanpassingen*

Het Fonds heeft geen verplichting, noch de ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en op pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

Per 1 januari 2023 werden de ingegane pensioenen en premievrije aanspraken van gewezen deelnemers verhoogd met 16,93%. In de bestuursvergadering van 5 december 2023 is besloten geen aanpassing te doen per 1 januari 2024 aangezien de inflatie over de waarnemingsperiode negatief was.

3.3 *Pensioenuitkeringen*

De pensioenuitkeringen over 2023 bedroegen EUR 2.654.547 versus EUR 2.410.045 in het jaar ervoor, een stijging met 10,1%. Deze stijging is de resultante van enerzijds de toeslagen per 1 januari 2023 en anderzijds de wijziging van het aantal pensioengerechtigden en hun uitkeringen. Het Fonds streeft ernaar de uitkeringen rond de 20ste van iedere maand te verrichten. In 2023 zijn alle betalingen tijdig verricht.

In 2023 zijn er extra inspanningen gedaan om de pensioengerechtigden van niet-opgevraagde pensioenen te vinden. Dit heeft geresulteerd in de ingang van 3 (2022: 2) pensioenuitkeringen en een nabetaling van EUR 48.971 (2022: EUR 35.574). Deze extra uitkeringen zijn in de hierboven genoemde bedragen opgenomen.

Tevens heeft het Bestuur besloten om eind 2023 aan alle pensioengerechtigden een bruto gratificatie van EUR 500 (2022: EUR 500) toe te kennen. De totale kosten hiervan bedroegen EUR 613.000 (2022: EUR 635.219). Van dit bedrag is EUR 27.500 (2022: EUR 23.219) uitbetaald aan de hierboven genoemde personen met een nabetaling van niet-opgevraagde pensioenen.

Ten slotte heeft het Bestuur besloten om eind 2023 aan alle pensioengerechtigden een kerstpakket te geven. De totale kosten hiervan bedroegen EUR 125.551 (2022: EUR 122.666).

3.4 *Pensioenverplichtingen*

Onder het FTK dienen de verplichtingen gewaardeerd te worden tegen de marktrente. Tevens dient er bij de vaststelling van de verplichtingen rekening te worden gehouden met de ontwikkeling van de levensverwachtingen.

Het Fonds hanteert sinds ultimo 2022 de Prognosetafel AG2022. Hierdoor hanteert het Fonds de meest recente verzekeringstechnische grondslagen en de voorzienbare trend in overlevingskansen.

Uit onderzoek blijkt dat sterfte onder een populatie van pensioenfondsen in het algemeen lager ligt dan de sterfte van de gehele bevolking. De levensverwachting is hoger. In verband hiermee past het Fonds een correctie toe op de prognosetafels. In september

2023 is door Mercer een geactualiseerd en verfijnd model (Mercer-model 2023) beschikbaar gesteld, waarbij op basis van geactualiseerde en nauwkeurigere gegevens van het CBS een betere inschatting mogelijk is geworden. Het Bestuur heeft Mercer een onderzoek laten uitvoeren naar de ervaringssterfte die het best past bij de karakteristieken van de eigen populatie van het Fonds. Het Bestuur heeft naar aanleiding van dit onderzoek besloten fondsspecifieke correcties op basis van het Mercer-model 2023 (inkomensklasse “Hoog”) met ingang van 31 december 2023 toe te passen. Toepassing van het Mercer-model 2023 heeft een verlagend effect op de Technische voorzieningen ultimo 2023 van EUR 223.916.

In 2018 heeft het Fonds de toereikendheid van de voorziening pensioenuitvoeringskosten onderzocht. Dit onderzoek geeft aan dat de voorziening voldoende is om de huidige pensioenverplichtingen af te wikkelen. De methodiek voor de bepaling van deze voorziening is gehandhaafd.

Eind 2019 / begin 2020 heeft het Fonds onderzoek gedaan naar een aantal fondsgrondslagen, namelijk de gehuwdheidsfrequentie, het leeftijdsverschil man/vrouw en de fictie voor de geboortedatum. Uit dit onderzoek is gebleken dat de aannames die het Fonds gebruikt nog steeds voldoen.

Periodiek laat het Fonds een Asset-Liability Management-studie (ALM) uitvoeren. In de meest recente studie is een aantal varianten op het beleggingsbeleid doorgerekend teneinde inzicht te krijgen in de kansen op opbouw- en rechtenkorting en de kans op premiebetaling door de Werkgever. Deze uitkomsten zijn besproken met de Werkgever, werknemers en het Verantwoordingsorgaan. Op basis van deze gesprekken heeft het Bestuur de risicohouding van het Fonds als volgt vastgesteld:

- Kans op korting van de pensioenaanspraken: minder dan 1,5%
- Kans op opbouwkorting actieven: minder dan 1,5%
- Kans op premiebetaling door Werkgever: minder dan 9,0%

Het Bestuur heeft het beleggingsbeleid van het Fonds in lijn gebracht met de aldus vastgestelde risicohouding.

In het FTK is de (aanvangs)haalbaarheidstoets geïntroduceerd. Deze wettelijk verplichte toets tracht inzicht te geven in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's daarvan. De (aanvangs)haalbaarheidstoets wordt uitgevoerd op basis van voorgeschreven uniforme scenario's en de uitkomsten betreffen een gemiddelde over een periode van 60 jaar.

Het Fonds heeft in 2015 een aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. De aanvangshaalbaarheidstoets moet daarna worden uitgevoerd bij iedere significante wijziging. In deze aanvangshaalbaarheidstoets is getoetst of het pensioenresultaat van de op dat moment geldende pensioenregeling in overeenstemming is met de ambitie (risicohouding) en binnen de kritische grenzen blijft. Deze ambitie en kritische grenzen voor het pensioenresultaat zijn door het Bestuur vastgesteld.

Vervolgens dient jaarlijks een haalbaarheidstoets uitgevoerd te worden en dienen de resultaten voor 1 juli aan de toezichthouder, DNB, gemeld te worden. De resultaten worden voor deze datum door het Bestuur met het Verantwoordingsorgaan besproken. Het Fonds treedt in overleg met de stakeholders indien de resultaten lager zijn dan de door het Bestuur vastgestelde ondergrenzen. In overleg met de stakeholders wordt dan bepaald of nadere maatregelen nodig of wenselijk zijn.

Ook in 2023 is een haalbaarheidstoets uitgevoerd en zijn de resultaten gemeld en besproken zoals hiervoor vermeld.

Vanwege de complexiteit van de uitgevoerde berekeningen en het feit dat het Bestuur van mening is dat pensioencommunicatie op basis van deze haalbaarheidstoets niet het geëigende instrument is, zal het Bestuur in dit verslag niet cijfermatig op de toets ingaan.

De belangrijkste bevinding uit de aanvangshaalbaarheidstoets en de jaarlijkse haalbaarheidstoets is dat het pensioenresultaat van het Fonds binnen de eigen ambitie en kritische grenzen blijft. Dit betekent dat:

- Het verwachte pensioenresultaat voor het Fonds boven de hiervoor geldende ondergrens blijft;
- Het premiebeleid van het Fonds over een horizon van 60 jaar realistisch en haalbaar is;
- Het pensioenresultaat van het Fonds in een slechtweersscenario niet te veel afwijkt van het verwachte pensioenresultaat van het Fonds.

Het Bestuur heeft hiermee, ook in 2023, geconstateerd dat aan de eisen van de toets is voldaan. De haalbaarheidstoets heeft geen aanleiding gegeven tot aanpassing van het beleid of bijstelling van de doelstellingen, ambities of risicohouding die ten grondslag liggen aan de door het Fonds uitgevoerde pensioenregeling.

3.5 *Herverzekeringen*

Het overlijdensrisico van de deelnemers uit hoofde van de pensioenregeling wordt op risicobasis herverzekerd. Hierbij wordt geen eigen risico, het zogenaamde eigen behoud, gehanteerd. Het in 2023 totaal herverzekerde kapitaal bedroeg EUR 22.012.000 (2022: EUR 18.321.000).

Het risico in verband met het ANW-hiaat is herverzekerd in de vorm van risicokapitalen. Hierbij wordt geen eigen behoud gehanteerd. Het totaal verzekerde kapitaal bedroeg in 2023 EUR 7.668.000 (2022: EUR 7.493.000).

Het risico met betrekking tot het arbeidsongeschiktheidspensioen wordt op risicobasis herverzekerd. Hierbij wordt geen eigen behoud gehanteerd. Het totaal herverzekerde jaarlijkse arbeidsongeschiktheidspensioen in het boekjaar 2023 bedroeg EUR 3.722.000 (2022: EUR 3.114.000).

Het risico van premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid wordt op risicobasis herverzekerd. Hierbij wordt geen eigen behoud gehanteerd. Het totaal herverzekerde kapitaal in het boekjaar 2023 bedroeg EUR 20.990.000 (2022: EUR 30.014.000).

Eind 2023 zijn er geen zieke werknemers waarvoor op grond van de ABTN een IBNR (Incurred But Not Reported) -voorziening moet worden opgenomen.

3.6 *Actuarieel verslag*

Het actuariële resultaat over het boekjaar 2023 van EUR 13.275.597 (2022: negatief EUR 16.838.130) kan als volgt worden toegelicht:

Het resultaat op beleggingen in 2023 bedroeg EUR 19.681.557 (2022: negatief EUR 29.299.703).

In de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur, die voor het vaststellen van de pensioenverplichtingen wordt gehanteerd, is de zogenoemde UFR ingevoerd. Het toepassen van de UFR heeft ten opzichte van de markrente een verlagend effect op de technische voorzieningen ultimo 2023 van circa EUR 20.000 (2022: circa EUR 312.000). De duration van de pensioenverplichtingen bedraagt eind 2023: 18,93 (2022: 18,63). Bij deze duration hoort een gemiddelde rekenrente van 2,27% (2022: 2,49%). Per saldo heeft de renteverandering een verhogend effect gehad op de technische voorzieningen van EUR 1.775.796 (2022: EUR 22.917.823 verlagend).

Aangezien in de praktijk de realisaties afwijken van de vooraf gemaakte inschattingen, ontstaan resultaten voor het Fonds.

Het totale negatieve resultaat op de gehanteerde grondslagen in 2023 bedroeg EUR 757.869 (2022: negatief EUR 46.568).

Het resultaat op overlevingsgrondslagen bedroeg in 2023 EUR 190.308 (2022: EUR 215.879).

Het negatieve resultaat op arbeidsongeschiktheid bedroeg in 2023 EUR 1.064.091 (2022: positief EUR 87.338).

In 2023 bedroeg het positieve resultaat door de aanpassing van de ervaringssterfte EUR 223.916. In 2022 bedroeg het negatieve resultaat door de aanpassing van de Prognosetafel EUR 406.737.

Premie

Tussen Werkgever en het Fonds is een uitvoeringsovereenkomst gesloten.

Met betrekking tot de premiebetaling is hierin het volgende overeengekomen:

- De Werkgever betaalt de kostendekkende premie, berekend op basis van een gedempte rekenrente van 4%.
- Indien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het op basis van artikel 132 van de Pensioenwet berekende vereist eigen vermogen voorziet de overeenkomst in een mechanisme van premiekorting.
- Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan het op basis van artikel 132 van de Pensioenwet berekende vereist eigen vermogen voorziet de overeenkomst in extra premiestortingen door de Werkgever.
- De Werkgever is bevoegd de feitelijk af te dragen premie te maximeren op 30% van de (gemaximeerde) pensioengevende salarissom van de deelnemers aan de pensioenregeling.

	<u>2023</u>	<u>2022</u>
	EUR	EUR
Kostendekkende premie	2.883.096	3.803.892
Gedempte kostendekkende premie	1.811.280	2.021.333

Voor de jaren 2023 en 2022 is aan de Werkgever conform de uitvoeringsovereenkomst geen premie in rekening gebracht.

Uitvoeringskosten

De Pensioenfederatie heeft aanbevelingen opgesteld voor transparantie over uitvoeringskosten van Pensioenfondsen. De uitvoeringskosten bestaan uit de kosten voor pensioen- en vermogensbeheer. Om de uitvoeringskosten van het Fonds te berekenen, zijn de uitgangspunten van de Pensioenfederatie gehanteerd. Om een beter inzicht te geven in

de kosten en daarmee invulling te geven aan deze nadere aanbevelingen, wordt een deel van de pensioenuitvoeringskosten toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

Pensioenbeheer

De kosten van het Fonds voor pensioenbeheer bedroegen in 2023 EUR 258.892 (2022: EUR 214.366). Op basis hiervan zijn de kosten per deelnemer EUR 203 (2022: EUR 160), waarbij het aantal deelnemers is gesteld als de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. Indien de kosten per deelnemer worden bepaald op basis van alle fondsleden, dan zijn de kosten per deelnemer EUR 186 (2021: EUR 147).

De forse kostenstijging ten opzichte van de voorgaande jaren is naast de algemene stijging door de hoge inflatie met name het gevolg van de stijging van de kosten voor de onafhankelijke accountant, de actuariële advisering en de actuariële certificering tengevolge van onder andere toegenomen rapportagevereisten, IORP-II en de voorbereiding van het Fonds op de invoering van de WTP. Het Bestuur constateert dat een groot deel van deze kostenstijging structureel van aard is door de voortdurende toename van (rapportage)eisen die de toezichthouders stellen. Daarnaast wordt het effect op de kosten per deelnemer versterkt door de daling van het aantal fondsleden. Het Fonds bespreekt regelmatig met de dienstverleners over de kwaliteit, de efficiency en de kosten van de dienstverlening. Dit heeft de afgelopen jaren met name voor de werkzaamheden van de Visitatiecommissie en de adviserend actuaris geresulteerd in een verbetering van de efficiency en daardoor lagere kosten.

Uit het door Bell Pension consultants & actuaries B.V. in september 2023 gepubliceerde rapport inzake uitvoeringskosten, blijkt dat de gemiddelde kosten voor pensioenbeheer over 2022 van de Nederlandse pensioenfondsen EUR 110 (2021: EUR 107) per deelnemer bedroegen. Exclusief de twee grootste Nederlandse pensioenfondsen, bedroegen de gemiddelde kosten voor pensioenbeheer EUR 134 (2021: EUR 137) per deelnemer. Voor de categorie pensioenfondsen met een aantal deelnemers tussen de 1.000 en 10.000, waarin het Fonds valt, bedroegen de gemiddelde kosten voor pensioenbeheer EUR 397 (2021: EUR 367) per deelnemer.

Het Bestuur is van mening, dat gezien het hoge serviceniveau aan de Fondsleden (zie o.a. 2.11 Communicatie) en de relatief goede kwaliteit van de pensioenadministratie, de kosten per deelnemer van het Fonds gerechtvaardigd zijn.

Vermogensbeheer

De kosten van het vermogensbeheer bedroegen in 2023 EUR 767.902 (2022: EUR 733.103). Van deze kosten is een bedrag van EUR 262.316 (2022: 217.664) door het Fonds apart verantwoord in de staat van baten en lasten. Een bedrag van EUR 505.586 (2022: EUR 515.439) betreft de kosten die gemaakt zijn in de aandelen- en hypotheekfondsen waarin belegd wordt. Deze kosten zijn gesaldeerd met de indirecte beleggingsopbrengsten. De kosten voor vermogensbeheer bedragen in 2023: 0,59% (2022: 0,57%) van het gemiddeld belegd vermogen.

Beheerkosten

Onder de beheerkosten vallen de beheervergoeding die voor het beheer van de beleggingen wordt betaald aan de beheerders (welke is gebaseerd op de voor het Fonds geïnvesteerde bedragen), het bewaarloon, door het Fonds gemaakte kosten en overige kosten.

In 2023 bedroegen de totale beheerkosten EUR 767.902 (2022: EUR 733.103). Op jaarbasis is dit in 2023: 0,59% (2022: 0,57%) van het gemiddeld belegd vermogen. Prestatieafhankelijke vergoedingen

Met geen van de beheerders van de aandelen- en hypotheekfondsen is een prestatieafhankelijke vergoeding overeengekomen.

Transactiekosten

Transactiekosten zijn kosten die gemaakt worden om beleggingstransacties te realiseren. Dit zijn geen kosten die aan de beheerders ten goede komen, maar die bijvoorbeeld aan de betreffende beurs of aan een broker moeten worden betaald. De kosten vormen een lastige categorie om goed te kunnen onderscheiden, omdat ze vaak impliciet onderdeel zijn van de prijs waartegen een transactie tot stand komt. Uit de analyse over 2023 is gebleken, dat de geschatte transactiekosten EUR 15.638 (2022: EUR 16.470) bedragen. Dit is circa 0,01% (2022: 0,01%) van het gemiddeld belegd vermogen.

De uitsplitsing van de vermogensbeheerkosten is als volgt:

	Beheerkosten		Prestatieafhankelijke vergoedingen		Transactiekosten	
	2023	2022	2023	2022	2023	2022
Aandelen	0,74%	0,70%	-	-	0,02%	0,02%
Vastrentende waarden	0,27%	0,28%	-	-	-	-
Totaal	0,59%	0,57%	-	-	0,01%	0,01%

Uit het door Bell Pension consultants & actuaries B.V. in september 2023 gepubliceerde rapport inzake uitvoeringskosten, blijkt dat in 2022 de kosten voor vermogensbeheer van de Nederlandse pensioenfondsen gemiddeld 0,42% (2021: 0,68%) en de transactiekosten gemiddeld 0,11% (2021: 0,09%) bedroegen. Hierbij merkt het Bestuur op dat het Fonds een hogere allocatie naar aandelen heeft dan het gemiddelde Nederlandse pensioenfonds hetgeen een eventueel hoger kostenpercentage zou rechtvaardigen.

Het Bestuur is van mening dat de hoogte van de vermogensbeheerkosten belangrijk is, maar dat dit niet het enige criterium is. Het Fonds heeft er bijvoorbeeld voor gekozen om een deel van de aandelenportefeuille te beleggen in een aandelenfonds met een actieve beleggingsstrategie. Hier zijn hogere kosten aan verbonden, maar een actieve beleggingsstrategie is een goede manier om gefocust en weldoordacht in aandelen te investeren.

Het Bestuur heeft in april 2024 echter besloten om in de loop van het jaar 2024 de actieve beleggingsstrategie te beëindigen (zie 4.2).

Voor andere beleggingen heeft het Bestuur juist gekozen voor een buy-and-hold aanpak, waardoor de vermogensbeheer- en transactiekosten juist zo laag mogelijk worden gehouden.

4 Ontwikkelingen ten aanzien van beleggingen

4.1 Algemeen

Het beleggingsbeleid van het Fonds wordt vastgesteld door het Bestuur. Het beleggingsbeleid is vastgelegd in de Verklaring beleggingsbeginselen. Dit beleid wordt tijdens de bestuursvergaderingen geëvalueerd en zo nodig aangepast.

De basis van het beleggingsbeleid vormt de benodigde vijftienjarige cashflow voor de geprognosticeerde reële uitkeringen en kosten plus EUR 15 miljoen. Deze cashflow wordt gedekt door de aflossingen en interestbetalingen op de obligatieportefeuille, hypotheken en de tegoeden uit hoofde van deposito's, direct opvraagbare spaartegoeden en overige liquide middelen. De grootte van deze benodigde cashflow per het begin van het boekjaar is leidend ten aanzien van de normverdeling voor de vastrentende waarden.

De verdeling van de beleggingsportefeuille per 31 december 2023 en 2022 is als volgt:

	<u>2023</u>	<u>2022</u>
Aandelen	70,3%	68,8%
Obligaties	5,1%	5,6%
Hypothecaire leningen	14,0%	14,3%
Deposito's, spaartegoeden en liquide middelen	10,8%	11,1%
Overige activa en passiva	-/-0,2%	0,2%

De stijging van het belang in aandelen in 2023 is toe te schrijven aan het saldo van de koersstijgingen en verkopen van de aandelenfondsen.

Het belang in hypothecaire leningen in 2023 is in absolute zin gestegen door het saldo van de koersstijging van het hypothekenfonds, de bijschrijving van een gedeelte van de interest op de lening aan Stichting HAL Wonen en de aflossingen op de overige hypothecaire leningen.

De deposito's, spaartegoeden en liquide middelen zijn in absolute zin gestegen door het saldo van enerzijds de betaling van pensioenen en kosten en anderzijds de ontvangen opbrengsten van investeringen, aflossingen en interestontvangsten op de vastrentende waarden.

Maandelijks rapporteert de Directie aan het Bestuur omtrent de uitvoering van het beleggingsbeleid en tijdens de bestuursvergaderingen wordt hier een verdere toelichting op gegeven. Ieder kwartaal wordt verslag uitgebracht aan DNB over de samenstelling en de wijzigingen in de beleggingsportefeuille als ook over de behaalde resultaten.

In het kader van de monitoring hebben leden van het Bestuur en de Directie periodiek overleg gevoerd met de beheerders van de aandelenfondsen waarin het Fonds heeft geïnvesteerd. In dit overleg is uitvoerig stil gestaan bij de resultaten van en de dienstverlening door deze beheerders.

Verantwoord beleggen

Aan verantwoord beleggen - ook wel **ESG** (dit staat voor *Environment, Social, Governance*) of duurzaam beleggen genoemd - wordt onder meer invulling gegeven door uitsluiting van ondernemingen die betrokken zijn bij de productie, distributie of andere activiteiten rondom cluster munitie. De uitsluitingslijst is in 2023 geactualiseerd. Het Fonds ontvangt ten minste ieder kwartaal een overzicht van de individuele aandelen in de

betreffende aandelenfondsen. De Directie toetst deze overzichten aan de hand van de uitsluitingslijst. Gedurende 2022 en 2023 heeft de Directie geen beleggingen geconstateerd in ondernemingen die op de uitsluitingslijst staan.

Zoals hierboven uiteengezet heeft het Bestuur daarnaast het thema verantwoord beleggen in bredere zin betrokken in de evaluatie van het beleggingsbeleid. Dit heeft geleid tot een verdere invulling van verantwoord beleggen. Het Bestuur is van mening dat een fundamentele analyse van een onderneming waarbij ESG betrokken wordt, de beste manier is om een onderneming op duurzaamheid te kunnen beoordelen. Dit is in praktijk precies het terrein waarop een beheerder van een actief aandelenfonds zijn vaardigheden kan tonen. Voor een passief aandelenfonds kan, gezien de beperkte omvang van de beleggingen van het Fonds hierin, slechts aangesloten worden bij een standaard index die het best overeenkomt met de wensen over ESG van het Fonds. Deze evaluatie heeft geleid tot de volgende richtlijnen voor de invulling van verantwoord beleggen.

Voor het passief beheerde aandelenfonds:

- Uitsluiting van ondernemingen die betrokken zijn bij de productie van, distributie van of andere activiteiten rondom wapens of tabak, en op basis van het zogenaamde VN-pact, gebaseerd op research van de FTSE Responsible Investment Unit.
- Beïnvloeding/engagement via Investment Stewardship.

Voor het actief beheerde aandelenfonds:

- De beheerder moet met gezond verstand ESG c.q. duurzaamheid bij zijn analyses betrekken en het Fonds daar regelmatig expliciet over rapporteren.
- Uitsluiting van ondernemingen die betrokken zijn bij de productie van, distributie van of andere activiteiten rondom wapens of tabak.

Het beleggingsbeleid van het Fonds wordt regelmatig met de belanghebbenden besproken en uit deze gesprekken zijn nog geen expliciete, eenduidige wensen ten aanzien van verantwoord beleggen naar voren gekomen. Hieruit concludeert het Bestuur dat er onder de belanghebbenden draagvlak bestaat voor het tot nu toe gevoerde beleggingsbeleid. De invulling van verantwoord beleggen is vooraf met de Werkgever en het Verantwoordingsorgaan besproken. Dit beleid is in 2023 ook aan de Fondsleden gecommuniceerd via de Verklaring beleggingsbeginselen en het jaarverslag op de website. Het Bestuur hecht veel waarde aan de communicatie met de leden van het Verantwoordingsorgaan ten einde draagvlak te behouden c.q. te creëren en om de wensen met betrekking tot dit onderwerp verder te inventariseren.

Ook heeft het Bestuur zich in 2023 verder voorbereid op het nieuwe Europese classificatie-systeem voor ecologische duurzame activiteiten (EU-taxonomie) en nieuwe rapportageverplichtingen over duurzaamheid in de financiële sector (de EU Sustainable Finance Disclosure Regulation, (**SFDR**). Zo heeft het Bestuur beoordeeld welke informatie op de website van het Fonds en in het jaarverslag van het Fonds beschikbaar moet zijn en is deze waar nodig aangevuld. Het Fonds heeft besloten gebruik te maken van de mogelijkheid die de SFDR biedt tot vrijstelling van de rapportageverplichtingen (opt-out) vanwege de hoge kosten. Het Fonds heeft zoals hierboven beschreven wel invulling gegeven aan verantwoord beleggen, maar houdt niet expliciet rekening met de belangrijkste ongunstige effecten in de zin van artikel 4 van de SFDR en de nog te verschijnen secundaire wetgeving.

De SFDR schrijft voor dat een pensioenfonds aangeeft op welke wijze haar beloningsbeleid spoort met de integratie van duurzaamheidsrisico's. Het Fonds houdt bij haar

beloningsbeleid geen rekening met duurzaamheidsrisico's. Het beloningsbeleid van het Fonds voldoet aan de Code Pensioenfondsen.

Het Bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van de beheerders niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het Fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het Bestuur dit onderdeel van de afspraken in de beheerovereenkomst of via de aandeelhouderspositie van het Fonds in het betreffende aandelenfonds.

4.2 *Aandelen*

In het jaar 2023 hebben de door het Fonds gevolgde aandelenmarkten een positief resultaat laten zien. De performance van de aandelenportefeuille van het Fonds (na kosten) bedroeg 20,58% (2022: -/-23,39%). De door het Fonds gebruikte benchmark, de FTSE Developed World-index, heeft over 2023 een performance behaald van 21,63% (2022: -/-17,20%).

Het Bestuur heeft in april 2024 besloten om in de loop van het jaar 2024 de actieve beleggingsstrategie te beëindigen. Een hernieuwde afweging tussen enerzijds de opbrengsten en anderzijds de kosten, de vereiste managementaandacht en de risico's van de huidige actieve beleggingsstrategie heeft tot dit besluit geleid. De vrijkomende liquiditeiten zullen worden geherinvesteerd in het Vanguard SRI FTSE Developed World II Common Contractual Fund.

4.3 *Obligaties*

De performance van de obligatieportefeuille van het Fonds (na kosten) bedroeg 9,41% (2022: -/-26,28%) tegenover 7,74% (2022: -/-32,19%) voor de door het Fonds gebruikte benchmark, de Nederlandse Staatsleningen met een looptijd van meer dan 10 jaar.

4.4 *Hypothecaire leningen*

In het verslagjaar is er geen nieuwe hypothecaire lening verstrekt. Het aantal uitstaande hypothecaire leningen bedraagt ultimo 2023: 3 (2022: 3).

De portefeuille van hypothecaire leningen heeft een rendement (na kosten) van 11,23% (2022: -/-6,86%) behaald tegenover 7,97% (2022: -/-20,24%) voor de door het Fonds gebruikte benchmark, het gewogen gemiddelde van de 1 tot 3-jarige en de 7- tot 10-jarige Nederlandse Staatsleningen.

De aan (voormalig) personeelsleden verstrekte hypothecaire leningen hebben een rendement (na kosten) van -/-0,52% (2022: -/-0,03%) behaald.

De hypothecaire lening aan Stichting HAL Wonen heeft een rendement (na kosten) van 17,49% (2022: 10,17%) behaald.

De investering in het Goldman Sachs Dutch Mortgage Fund heeft een rendement (na kosten) van 3,64% (2022: -/-22,63%) behaald.

4.5 *Deposito's, spaartegoeden en liquide middelen*

Het saldo deposito's, spaartegoeden en liquide middelen ultimo 2023 bedraagt EUR 14.875.394 (2022: EUR 13.443.465). Per 31 december 2023 wordt hiervan EUR 14.250.000 (2022: EUR 12.000.000) in de vorm van deposito's met een looptijd van één maand aangehouden. De deposito's en liquide middelen worden aangehouden voor de betaling van de pensioenen en de pensioenuitvoeringskosten in de komende jaren. Dit past binnen het onder 4.1 genoemde beleid van het afdekken van kasstromen.

De deposito's, spaartegoeden en liquide middelen hebben een rendement (na kosten) van 2,08% (2021: -/0,21%) behaald. De door het Fonds gebruikte benchmark, de ECB-herfinancieringsrente, laat over 2023 een performance zien van 3,81% (2022: 0,62%).

5 Risicoparagraaf

5.1 Strategie

Het risicomanagement van het Fonds is gericht op het identificeren, beheersen en waar mogelijk mitigeren van de risico's die het realiseren van de strategische doelstelling van het Fonds kunnen belemmeren. De strategische doelstelling van het Fonds is het verstrekken van pensioenen en andere uitkeringen aan deelnemers en gewezen deelnemers en hun nabestaanden. Het Bestuur van het Fonds zet zich voor deze doelstelling in door een solide financieel beheer te voeren, waardoor de verplichtingen ten opzichte van de belanghebbenden nu en in de toekomst nagekomen kunnen worden tegen voor de Werkgever redelijke kosten.

Het Bestuur heeft in 2017, in overleg met het Verantwoordingsorgaan en na overleg met de Werkgever en vertegenwoordigers van de werknemers, de risicohouding van het Fonds als volgt vastgesteld:

- Kans op korting van de pensioenaanspraken: minder dan 1,5%
- Kans op opbouwkorting actieven: minder dan 1,5%
- Kans op premiebetaling door Werkgever: minder dan 9,0%

Uit de meest recente uitgevoerde ALM-studie blijkt dat met het huidige beleggingsbeleid invulling kan worden gegeven aan deze risicohouding. In verband met de grote gevolgen voor het Fonds van de invoering van de WTP en de keuzes die de Werkgever maakt, is besloten de ALM-studie uit te stellen tot het moment dat de Werkgever haar definitieve keuze heeft gemaakt.

5.2 Integraal Risicomanagement

Integraal risicomanagement (**IRM**) is het proces waarmee het Bestuur richting wordt geeft aan de risicobeheersing en geldt als één van de basiselementen voor het besluitvormingsproces van het Bestuur. Voor het geheel van de risico's waar het Fonds mee te maken krijgt (financieel en niet-financieel), wordt continu een cyclus doorlopen bestaande uit het opstellen van de risicostrategie, het identificeren van de risico's, de risicobeheersing en de monitoring en terugkoppeling met betrekking tot de beheersing van deze risico's.

5.3 Risico identificatie en impactanalyse

Het Fonds categoriseert de risico's op basis van de FIRM-methodiek. Hierbij zijn de inherente risico's geïdentificeerd. Tevens zijn mogelijke beheersmaatregelen in kaart gebracht. Binnen FIRM worden de volgende risicocategorieën en beheersingscategorieën onderscheiden:

Risicocategorieën

Matching-/renterisico

Marktrisico

Kredietrisico

Verzekeringstechnisch risico

Omgevingsrisico

Operationeel risico

Uitbestedingsrisico

IT-risico

Integriteitsrisico

Juridisch risico

Beheersingscategorieën
Risicospecifieke beheersing
Organisatie
Management
Solvabiliteitsbeheer
Liquiditeitsbeheer

Het Bestuur heeft zich eerder over deze risico-identificatie gebogen. Daarnaast hebben alle leden van het Bestuur de naar hun inzicht belangrijkste risico's benoemd en zijn deze besproken in de bestuursvergaderingen. Ook heeft het Fonds in 2023 haar jaarlijkse kwetsbaarheidsanalyse uitgevoerd. Het Bestuur heeft naar aanleiding van deze onderzoeken de volgende risico's als de meest belangrijke geïdentificeerd.

Omgevingsrisico

Het Fonds wordt getroffen door de sterk toegenomen administratieve druk van toezicht en regelgeving die als reactie op de algehele malaise in de pensioensector is ontstaan. Het Fonds moet de daarmee gepaard gaande directe en indirecte kosten opbrengen zonder dat dit voor het Fonds toegevoegde waarde heeft. Met o.a. de implementatie van IORP-II, de Digital Operational Resilience Act (DORA) en ESG-wetgeving in de Nederlandse regelgeving komt hieraan ook in de nabije toekomst geen einde.

In het verlengde daarvan ligt het risico dat het Fonds zal worden meegenomen in generieke maatregelen, waaronder een stelselherziening, die gericht zijn op het oplossen van problemen die dit Fonds niet kent. Deze maatregelen kunnen negatief op het Fonds uitwerken. Dit vormt een strategisch risico dat op microniveau door het Bestuur niet of nauwelijks te beheersen is. Het Bestuur heeft mogelijke strategische toekomst-perspectieven verkend die zo nodig als fall-backscenario kunnen dienen.

Het bovenstaande leidt tot extra werkdruk voor Bestuur en Directie en, in het verlengde daarvan, tot hogere kosten.

In voorgaande jaren heeft het Bestuur een verzoek tot ontheffing van enkele (rapportage)-verplichtingen ingediend, maar tot teleurstelling van Bestuur en Directie heeft DNB geen ontheffing verleend.

De relatief hoge dekkingsgraad van het Fonds heeft het Fonds in staat gesteld de afgelopen decennia ononderbroken:

- de pensioenen onverplicht jaarlijks te indexeren;
- voor de werknemers een premievrije eindloonregeling uit te voeren; en
- de Werkgever een premieholiday te geven.

De huidige dekkingsgraad biedt alle betrokkenen (gepensioneerden, werknemers en Werkgever) het vooruitzicht het huidige beleid tot in de verre toekomst uit te voeren. Dit beleid wordt door alle betrokkenen als evenwichtig ervaren.

Op 1 juli 2023 is de WTP van kracht geworden. Pensioenfondsen, werkgevers en werknemers hebben tot 1 januari 2028 de tijd om zich aan te passen aan deze nieuwe wetgeving. Het Bestuur en de Directie hebben zich goed laten voorlichten over de mogelijkheden hoe het Fonds de uitvoering van de pensioenovereenkomst voor de Werkgever zo goed mogelijk kan voortzetten. De Werkgever heeft aangegeven de huidige regeling in ieder geval tot 1 januari 2028 bij het Fonds te willen handhaven. Vanaf deze datum zal de Werkgever de pensioenregeling bij een andere uitvoerder onderbrengen en de Werkgever zal geen verzoek aan het Fonds doen om de bestaande rechten in te varen. Dit betekent dat het Fonds naar verwachting vanaf deze datum als een gesloten fonds verder zal gaan. Het Bestuur zal zich de komende periode goed laten informeren en

in gesprek gaan met de Werkgever over de gevolgen van deze beslissing op de huidige pensioenregeling en de uitvoering daarvan.

Operationele risico's

Het Fonds is voor de operationele activiteiten afhankelijk van een beperkt aantal personen en systemen voor gegevensverwerking. Hierin liggen mogelijke risico's voor continuïteit, integriteit en fraude.

Verzekeringstechnisch risico

Het Fonds zou geconfronteerd kunnen worden met hogere uitkeringsverplichtingen door een verhoging van de levensverwachting door bijvoorbeeld medische doorbraken. Een verhoging van de gemiddelde levensverwachting met één jaar zal een stijging van de technische voorzieningen van ca. 5% tot gevolg hebben.

Marktrisico

Het Fonds kan geconfronteerd worden met een ongunstige ontwikkeling van de aandelenmarkt en de rente.

Het renterisico wordt niet doelbewust afgedekt, aangezien de benodigde vijftienjarige cashflow voor de geprognosticeerde reële uitkeringen en kosten de basis vormt van het beleggingsbeleid. Door het afdekken van deze kasstromen, ontstaat als afgeleide enige vorm van afdekking van het renterisico.

In onderstaande tabel wordt de gevoeligheid van de dekkingsgraad getoond voor waardeveranderingen van de aandelenbeleggingen en voor parallelle verschuivingen van de rente. Voor de waardering van de technische voorzieningen wordt gebruik gemaakt van de actuele risicovrije rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB. Deze rentetermijnstructuur wordt gebaseerd op actuele markttrentes voor looptijden tot 50 jaar en daarna op de forward rates.

Ultimo 2023 bedraagt de bij de duration (18,93 jaar) van de verplichtingen behorende rente uit de genoemde rentetermijnstructuur 2,27%.

		Rendement aandelen								
		-50%	-40%	-30%	-20%	-10%	0%	+10%	+20%	+30%
Wijziging	-1,00%	114%	126%	138%	150%	162%	174%	186%	198%	210%
rente	0,00%	136%	151%	165%	180%	195%	209%	224%	238%	253%
	+1,00%	159%	177%	194%	212%	229%	246%	264%	281%	299%

De dekkingsgraad van het Fonds ultimo 2023 is 209,2%.

Het Bestuur heeft ook het ESG-risico benoemd voor waardedalingen van beleggingen als gevolg van ESG gerelateerde oorzaken zoals bijvoorbeeld mensen-rechten, arbeidsomstandigheden, klimaatveranderingen en corruptie.

Klimaatrisico

Financiële schade voor beleggers kan ontstaan door de negatieve gevolgen van klimaatverandering zelf, bijvoorbeeld door de schade als gevolg van extreem weer. Financiële schade kan mogelijk ook ontstaan doordat bepaalde beleggingen, bijvoorbeeld in fossiele brandstoffen, aan waarde verliezen doordat de economie overschakelt naar hernieuwbare energiebronnen en door energiebesparing. De beoordeling van klimaatrisico's is onderdeel van de doorgevoerde wijzigingen in het beleggingsbeleid.

5.4 Risicobeheersing

De risico-identificatie en beheersmaatregelen zijn voornamelijk vastgelegd in de hiervoor genoemde risico-analyse en het Handboek AO/IC.

De Directie rapporteert in de bestuursvergaderingen over de belangrijkste ontwikkelingen van de geïdentificeerde risico-items.

De sleutelfunctiehouder risicomanagement heeft in 2023 aan het Bestuur gerapporteerd over het risicobeheer en in de bestuursvergaderingen van juni en december 2023 een toelichting gegeven. In de in 2021 opgestelde Eigenrisicobeoordeling zijn twee scenario's benoemd die in de komende periode nader zullen worden uitgewerkt, namelijk de gevolgen van de WTP en de impact van nieuwe en opkomende ESG-risico's.

Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico wordt door het Bestuur beheerst door de ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving, met name de WTP, nauwlettend in de gaten te houden. Daarnaast heeft het Bestuur mogelijke strategische toekomst-perspectieven voor het Fonds verkend die zo nodig als fall-backscenario kunnen dienen.

Beleggingsrisico's (matching-/renterisico, marktrisico, kredietrisico)

De beheersing van risico's in de beleggingsportefeuille is in de eerste plaats gericht op het realiseren van de lange termijndoelstellingen van het Fonds en vindt plaats binnen het integrale ALM-kader, welke ieder jaar door een haalbaarheidstoets wordt getoetst.

Het prijsrisico van zakelijke en vastrentende waarden wordt beheerst door te beleggen in een gespreide portefeuille van aandelen en obligaties.

Het kredietrisico wordt beperkt door te beleggen in een gediversifieerde portefeuille van hoogwaardige debiteuren met minimaal een A-rating of door bij verstrekte leningen voldoende onderpand te vragen.

Het valutarisico wordt beperkt door te beleggen in activa die in euro zijn genoteerd. In incidentele gevallen van een aangegane verplichting in een andere valuta zal ter afdekking belegd worden in activa in dezelfde valuta.

Het ESG-risico wordt beheerst door de aandacht voor de uitsluitingslijst van de FTSE Responsible investment Unit, via de beheerder van Selectum in gesprekken met directies van ondernemingen waarin belegd wordt, door het meenemen in investeringsbesluiten van fundamentele analyses van individuele ondernemingen /investeringen waarbij ESG betrokken wordt en door het stembeleid van de beheerder bij Vanguard.

Verzekeringstechnische risico's

Ouderdoms- en nabestaandenpensioenen worden levenslang uitgekeerd. Het Fonds houdt om die reden rekening met de meest recente levensverwachtingen van de fondsleden, gebaseerd op waarnemingen uit het verleden. Met toekomstige effecten, die een verlenging van de levensverwachting veroorzaken, is rekening gehouden door het toepassen van een prognosetafel met adequate correcties voor ervaringssterfte en verwachte verbeteringen van de levensverwachting.

Het risico van vroegtijdig overlijden en arbeidsongeschiktheid is volledig verzekerd.

De sleutelfunctiehouder actuarieel heeft over het boekjaar 2023 tweemaal gerapporteerd. In de rapportages staan de volgende conclusies:

- Op basis van de ontvangen informatie oordeel ik dat de betrouwbaarheid en de adequaatheid van de technische voorziening (TV) voldoende is gewaarborgd. Deze conclusie is gebaseerd op mijn plausibiliteitscontrole van het verloop van de TV, waaruit blijkt dat op voldoende wijze rekening is gehouden met (materiële) mutaties gedurende het eerste en tweede halfjaar en de onderliggende actuariële grondslagen. Tevens zijn de bijbehorende actuele dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad naar mijn oordeel op adequate manier vastgesteld.
- Op basis van plausibiliteitscontroles constateer ik dat:
  - de renteontwikkeling en de effecten van de opbouw(premie) en uitkeringen gedurende 2023 logisch zijn;
  - er geen sprake is geweest van het besluit tot toeslagverlening per 1 januari 2024;
  - de mutaties op adequate wijze zijn betrokken in de ontwikkeling van de TV;
  - er wel grondslagwijzigingen gedurende het boekjaar hebben plaatsgevonden;
  - de effecten op de TV op logische wijze tot uiting komen in de vaststelling van de (beleids-) dekkingsgraad;
  - Op basis van de beschikbare informatie rondom de onderliggende basisgegevens heb ik geen aanleiding om te veronderstellen dat deze gegevens niet volledig en/of niet juist zijn ten behoeve van de vaststelling van de TV.

Operationele risico's (niet-financiële risico's)

Het Fonds tracht de operationele risico's te beperken door maatregelen te treffen om de continuïteit en integriteit van het Fonds, de processen en betrokken personen te waarborgen. Onder deze maatregelen vallen o.a. back-up en recovery-processen, procesbeschrijvingen, controlemaatregelen en opleiding. Deze maatregelen worden op geregelde basis door externe deskundige partijen beoordeeld.

Om de integriteit te bewaken worden aan de leden van het Bestuur, de leden van de Directie en de medewerkers van het Fonds hoge eisen gesteld. Deze eisen betreffen niet alleen integriteit, maar ook ervaring, opleiding en achtergrond. Alle betrokkenen zijn gehouden aan de gedragscode van het Fonds (zie punt 2.9 hiervoor) en het Bestuur heeft een integriteitsbeleid vastgesteld. De gedragscode bevat o.a. gedragsregels op het gebied van belangenverstremgeling. Het Fonds wil (de schijn van) vermenging van zakelijke en privébelangen voorkomen. Dit alles draagt bij aan de integriteit van het Fonds en bestendigt het vertrouwen van belanghebbenden en derden in het Fonds. De door het Fonds aangestelde Centrale Functionaris houdt periodiek toezicht op het bovenstaande.

In de afgelopen jaren heeft het Fonds stappen gezet naar meer geformaliseerde monitoringprocessen om in control te blijven, passend bij de aard en omvang van het Fonds. Het is daarbij van belang dat we formalisering in balans houden met de (informele) hands-on aanpak binnen het Fonds. We willen immers dat onze mensen zelf blijven nadenken, niet blindvaren op lijstjes en zowel risico's als kansen blijven zien. Dat zit gelukkig besloten in onze cultuur en die cultuur zien wij dan ook als belangrijkste soft control die ons van binnenuit behoedt voor veel risico's en vormen van fraude.

Het Fonds heeft een frauderisicoanalyse opgesteld. Deze analyse wordt halfjaarlijkse beoordeeld door de Risicomanager en de Directie en daarna via de halfjaarlijkse rapportage gedeeld met het Bestuur. Deze rapportage wordt ook geagendeerd voor de eerstvolgende bestuursvergadering. Bestuur en Directie zien deze analyse als één van de instrumenten om in control te blijven en de kwaliteit van de (interne) processen te verbeteren. In de frauderisicoanalyse zijn interne-, externe- en fiscale frauderisico's benoemd. Ook het gebruik maken van digitale middelen bij fraude is in de beoordeling meegenomen. Voor alle onderkende risicofactoren is vastgesteld dat er adequate

controlemaatregelen zijn ingericht. Deze maatregelen omvatten onder meer logische toegangsbeveiliging, 4-ogen principes bij betalingen en periodieke toetsing van de naleving van de gedragscode. Over 2023 zijn geen signalen van fraude gedetecteerd.

5.5 *Meest relevante risico('s) die zich in het boekjaar hebben voorgedaan*

Rente- en beleggingsrisico

De ontwikkeling van de dekkinggraad van het Fonds in 2023 werd met name gedreven door de stijging van de waarde van de beleggingen en een lichte daling van de rente. Deze rentewijziging, de opbouw van nieuwe aanspraken en de gedane uitkeringen resulteerden per saldo in een stijging van de technische voorzieningen. In combinatie met de gestegen waarde van de beleggingen steeg de dekkinggraad, op basis van de rentetermijnstructuur, van 194% ultimo 2022 naar 209% per 31 december 2023.

5.6 *Ontwikkelingen Risicobeheersing*

Ontwikkelingen 2023

In 2023 heeft het Bestuur op het gebied van risicobeheersing onder andere de volgende acties ondernomen:

- Het actualiseren van de (inherente) risico's, de door het Bestuur gepercipieerde risico's en de bijbehorende beheersingsmaatregelen.
- De beheersingsmaatregelen rondom de IT-omgeving van het Fonds zijn door een externe partij beoordeeld. De conclusie van deze beoordeling is dat de IT-beheerprocessen (informatiebeveiliging, continuïteitsbeheer en wijzigingsbeheer) op orde zijn.
- Het actueel houden van de beleidsdocumenten van het Fonds conform het jaarlijkse overzicht beleidsdocumenten.
- De evaluatie en implementatie van het aandelenbeleggingsbeleid en verantwoord beleggen.
- De IORP-II functies hebben hun activiteiten verricht en over hun verrichte werkzaamheden en conclusies gerapporteerd.

Focus 2024

Voor het jaar 2024 heeft het Bestuur de volgende aandachtspunten:

- Het actueel houden van de beleidsdocumenten van het Fonds conform het jaarlijkse overzicht beleidsdocumenten.
- Het, in overleg met de Werkgever, voorbereiden op de invoering van de WTP.
- Het uitvoeren van een ALM-studie.
- Het actualiseren en opvolgen van de scenario's uit de Eigenrisicobeoordeling.
- Het zekerstellen van noodprocedures bij één van onze beleggingsinstellingen.
- Het heroverwegen van de actieve beleggingsstrategie.
- Het opvolgen van de aanbevelingen van de sleutelfunctiehouders.
- Zelfevaluatie onder begeleiding van een externe deskundige.
- Het actualiseren van de top-10 risico's van het Bestuur.

6 Vooruitzichten

Voor het jaar 2024 verwacht het Bestuur een verdere daling van het deelnemersbestand. Het aantal ingegane pensioenen daalt en ook het aantal gewezen deelnemers zal door pensionering verder dalen.

Het Bestuur zal zich de komende periode goed laten informeren en in gesprek gaan met de Werkgever over de gevolgen van de WTP op de huidige pensioenregeling en de uitvoering daarvan.

Het Bestuur heeft in april 2024 besloten om in de loop van het jaar 2024 de actieve beleggingsstrategie te beëindigen. Een hernieuwde afweging tussen enerzijds de opbrengsten en anderzijds de kosten, de vereiste managementaandacht en de risico's van de huidige actieve beleggingsstrategie heeft tot dit besluit geleid. De vrijkomende liquiditeiten zullen worden geherinvesteerd in het Vanguard SRI FTSE Developed World II Common Contractual Fund.

Rotterdam, 11 juni 2024

A.S. Vink

S.E. Eisma

R.L. de Visser

T.M. Lodder

Jaarrekening

Balans per 31 december 2023
(na voorgestelde resultaatbestemming)

	31 december 2023		31 december 2022	
	EUR	EUR	EUR	EUR
Beleggingen voor risico Fonds				
Aandelen (1.1)	96.513.134		83.169.252	
Obligaties (1.2)	6.948.200		6.744.500	
Hypothecaire leningen (1.3)	19.193.253		17.338.974	
Deposito's en spaartegoeden (1.4)	14.250.000		12.000.000	
		136.904.587		119.252.726
Aandeel herverzekeraar in technische voorzieningen (5.2)		674.745		45.644
Vorderingen en overlopende activa (2)				
Te ontvangen interest	197.644		511.318	
Overlopende activa	-		137.379	
		197.644		648.697
Liquide middelen (3)		625.394		1.443.465
		<u>138.402.370</u>		<u>121.390.532</u>

Balans per 31 december 2023
(na voorgestelde resultaatbestemming)

	31 december 2023		31 december 2022	
	EUR	EUR	EUR	EUR
Stichtingskapitaal en reserves (4)				
Stichtingskapitaal	227		227	
Overige reserves	72.002.791		58.727.194	
		72.003.018		58.727.421
Technische voorzieningen (5)				
Technische voorzieningen voor risico van het Fonds (5.1)	62.223.019		58.734.995	
Overige technische voorzieningen (5.3)	3.733.381		3.524.100	
		65.956.400		62.259.095
Overige schulden en overlopende passiva (6)		442.952		404.016
		138.402.370		121.390.532

Staat van baten en lasten over 2023

	2023		2022	
	EUR	EUR	EUR	EUR
BATEN				
Beleggingsresultaten voor risico Fonds (7)				
Directe beleggingsopbrengsten	2.618.837		1.436.265	
Indirecte beleggingsopbrengsten	17.325.036		(30.518.304)	
Kosten van vermogensbeheer	(262.316)		(217.664)	
		19.681.557		(29.299.703)
Premies en koopsommen (8)		-		139.203
Saldo overdrachten van rechten (9)		16.192		185.390
Herverzekeringen (12)		470.511		(109.394)
Mutatie balanspost technische voorzieningen voor risico van het Fonds (5.1)				
Pensioenopbouw	(1.837.601)		(2.607.211)	
Toeslagen	-		(6.807.261)	
Interest	(1.902.574)		351.749	
Pensioenuitkeringen	2.654.733		2.402.625	
Waardeoverdrachten	(16.067)		(173.764)	
Wijziging rentetermijnstructuur	(1.695.026)		21.627.159	
Resultaat arbeidsongeschiktheid	(1.003.859)		-	
Resultaat op overlevingskansen, pensionering	179.836		208.672	
Wijziging overlevingstafel / ervaringssterfte	210.988		(383.717)	
Overige mutaties	(78.454)		141.221	
		(3.488.024)		14.759.473
Mutatie balanspost overige technische voorzieningen (5.3)		(209.281)		885.568
Mutatie balanspost Aandeel herverzekeraar in technische voorzieningen (5.2)		629.101		(11.729)
		17.100.056		(13.451.192)
LASTEN				
Pensioenuitkeringen (10)		(3.267.547)		(3.045.264)
Pensioenuitvoeringskosten (13)		(258.892)		(214.366)
Overige lasten (14)		(298.020)		(127.308)
		(3.824.459)		(3.386.938)
Saldo van baten en lasten		13.275.597		(16.838.130)

Bestemming van het saldo van baten en lasten

	2023	2022
	<u>EUR</u>	<u>EUR</u>
Algemene reserve	13.275.597	(16.838.130)

Kasstroomoverzicht

	2023		2022	
	EUR	EUR	EUR	EUR
Kasstroomen uit pensioenactiviteiten				
Pensioenuitkeringen (10)	(3.267.547)		(3.045.264)	
Premies en koopsommen (8)	-		139.203	
Waardeoverdrachten (9)	16.192		185.390	
Pensioenuitvoeringskosten (13)	(258.892)		(214.366)	
Premies herverzekering (12)	(134.565)		(121.643)	
Uitkering herverzekeraar (12)	600.000		-	
Winstdeling herverzekering (12)	5.076		12.249	
		(3.039.736)		(3.044.431)
Kasstroomen uit beleggingsactiviteiten				
Verkopen en aflossingen van beleggingen (1.1, 1.2, 1.3)	3.600.813		1.114.752	
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten (7)	1.254.873		471.508	
Aankopen beleggingen (1.1, 1.2, 1.3)	-		-	
Betaalde kosten vermogensbeheer (7)	(262.316)		(217.665)	
Overige ontvangsten/uitgaven	(121.705)		(231.576)	
		4.471.665		1.137.019
Mutatie liquide middelen, deposito's en spaartegoeden		1.431.929		(1.907.412)
Het verloop van de liquide middelen, deposito's en spaartegoeden is als volgt:				
Stand per 1 januari		13.443.465		15.350.877
Mutatie liquide middelen, deposito's en spaartegoeden		1.431.929		(1.907.412)
Stand per 31 december (1.4, 3)		14.875.394		13.443.465

Actuariële en bedrijfstechnische analyse

	2023	2022
	EUR	EUR
Resultaat op interest		
Directe en indirecte beleggingsopbrengsten	19.681.557	(29.299.703)
Actuarieel benodigde interest	(1.995.760)	372.586
Wijziging rentetermijnstructuur	(1.775.796)	22.917.823
	<u>15.910.001</u>	<u>(6.009.294)</u>
Resultaat op kosten		
Beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten	258.892	214.366
Pensioenuitvoeringskosten	(258.892)	(214.366)
	<u>-</u>	<u>-</u>
Resultaat op financiering		
Herverzekering	1.081.950	(109.394)
Pensioenopbouw en risicopremies actieven	(2.047.465)	(2.833.853)
Toeslagen	-	(7.076.494)
	<u>(965.515)</u>	<u>(10.019.741)</u>
Resultaat op grondslagen		
Resultaat op overlevingskansen	190.308	215.879
Resultaat op uitkeringen	(24.603)	(12.014)
Resultaat op pensionering	601	5.409
Resultaat op waardeoverdrachten	(839)	1.200
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	(1.064.091)	87.338
Wijziging overlevingstafel / ervaringssterfte	223.916	(406.737)
Overig	(83.161)	62.357
	<u>(757.869)</u>	<u>(46.568)</u>
Overige resultaten		
Gratificaties	(613.000)	(635.219)
Overig	(298.020)	(127.308)
	<u>(911.020)</u>	<u>(762.527)</u>
	<u>13.275.597</u>	<u>(16.838.130)</u>

Toelichting op de balans en de staat van baten en lasten

1 Algemene toelichting

1.1 *Activiteiten*

Stichting Pensioenfonds HAL (het **Fonds**) is statutair gevestigd te Rotterdam met adres Weena 696, 3012 CN te Rotterdam. Het Fonds is ingeschreven bij het handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41126837.

Het Fonds heeft ten doel ter uitvoering van door de Werkgever overeengekomen pensioenovereenkomsten, het verstrekken van pensioenen en andere uitkeringen aan deelnemers en gewezen deelnemers en hun nabestaanden. Het Bestuur van het Fonds zet zich voor deze doelstelling in door een solide financieel beheer te voeren, waardoor de verplichtingen ten opzichte van de fondsleden nu en in de toekomst nagekomen kunnen worden tegen voor de Werkgever redelijke kosten.

1.2 *Toelichting op het kasstroomoverzicht*

Voor de opstelling van het kasstroomoverzicht is de directe methode gehanteerd, Hierbij worden alle ontvangsten en uitgaven als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva

2.1 *Algemeen*

De jaarrekening is opgesteld in euro's. De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW en stellige uitspraken van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), uitgegeven door de Raad voor de Jaarverslaggeving. Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

De beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld, vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs. In de balans, de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

2.2 *Vergelijking met voorgaand jaar*

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijziging zoals opgenomen in de paragraaf "Schattingswijzigingen".

2.3 *Stelselwijzigingen*

In 2023 hebben zich geen stelselwijzigingen voorgedaan.

2.4 *Schattingen en veronderstellingen*

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt het Bestuur van het Fonds zich verscheidene oordelen en maakt schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten.

2.5 *Schattingswijzigingen*

In 2023 heeft zich de volgende schattingswijziging voorgedaan:

Ervaringssterfte

Uit onderzoek blijkt dat sterfte onder een populatie van pensioenfondsen in het algemeen lager ligt dan de sterfte van de gehele bevolking. De levensverwachting is hoger. In verband hiermee past het Fonds een correctie toe op de prognosetafels. In september 2023 is door Mercer een geactualiseerd en verfijnd model (Mercer-model 2023) beschikbaar gesteld, waarbij op basis van geactualiseerde en nauwkeurigere gegevens van het CBS een betere inschatting mogelijk is geworden. Het Bestuur heeft Mercer een onderzoek laten uitvoeren naar de ervaringssterfte die het best past bij de karakteristieken van de eigen populatie van het Fonds. Het Bestuur heeft naar aanleiding van dit onderzoek besloten fondsspecifieke correcties op basis van het Mercer-model 2023 (inkomensklasse “Hoog”) met ingang van 31 december 2023 toe te passen. Toepassing van het Mercer-model 2023 heeft een verlagend effect op de Technische voorzieningen ultimo 2023 van EUR 223.916.

2.6 *Opname van actief, verplichting, bate of last*

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het Fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

2.7 *Vreemde valuta*

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het Fonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Monetaire activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

2.8 *Beleggingen voor risico Fonds*

Aandelen

Aandelen en investeringen in aandelenfondsen zijn gewaardeerd op marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum. De marktwaarde van niet-beursgenoteerde investeringen in aandelenfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het Fonds heeft in het

eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde investeringen per balansdatum. De onderliggende beleggingsportefeuille van de aandelenfondsen waarin het Fonds participeert, bestaat uit beursgenoteerde effecten.

Obligaties

Beursgenoteerde obligaties zijn gewaardeerd op marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

Hypothecaire leningen

De eerste hypotheek (woningen) en overige hypotheek (Stichting HAL Wonen) zijn gewaardeerd op de geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid. Voor deze hypotheek is de nominale waarde de beste benadering van de marktwaarde, gezien de resterende looptijd, de rentevastperiode, de relevante rentepercentages en de optie om boetevrij de openstaande schuld tussentijds af te lossen.

De waardering van de investeringen in niet-beursgenoteerde hypotheekfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het Fonds heeft in het eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde hypotheekfondsen per balansdatum. De onderliggende beleggingsportefeuille van de hypotheekfondsen waarin het Fonds participeert, bestaat uit Nederlandse woning hypotheek.

Deposito's en spaartegoeden

Deposito's en spaartegoeden worden gewaardeerd tegen de nominale waarde.

2.9 Herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies zijn verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde situatie zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het Fonds. Bij de waardering van de vorderingen is geen rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekeraar (afslag voor kredietrisico). Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten zijn verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

2.10 Vorderingen, overlopende activa en overige activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Na eerste verwerking zijn vorderingen gewaardeerd op de geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

2.11 Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde.

2.12 Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de technische voorzieningen

voor risico van het Fonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

2.13 Technische voorzieningen voor risico van het Fonds en Aandeel herverzekeraar in technische voorzieningen (TV)

De TV wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen, zijnde de opgebouwde nominale aanspraken. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele UFR, zoals gepubliceerd door DNB, wordt gebruikt.

De belangrijkste kenmerken van de methode die is gevolgd om de TV vast te stellen zijn de volgende:

- De pensioenverplichtingen zijn berekend op het niveau per balansdatum.
- De pensioenverplichtingen zijn berekend over de voltooide deelnemersjaren. De aanspraken en salarisstijgingen over de toekomstige deelnemersjaren zijn buiten beschouwing gelaten.
- Voor arbeidsongeschikte deelnemers is de contante waarde van de aanspraken over toekomstige deelnemersjaren in de voorziening opgenomen.

De TV is berekend op basis van de volgende actuariële grondslagen/ veronderstellingen:

- Overlevingstafel: Prognosetafel AG2022.
- Ervaringssterfte: Er wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de fondspopulatie en de totale bevolking door toepassing van de fondsspecifieke ervaringssterfte gebaseerd op het Mercer-model 2023 inkomensklasse “Hoog” (2022: Mercer-model 2019 inkomensklasse “Hoog”).
- Geboortedata: verondersteld is dat alle verzekerden zijn geboren op 1 juli van hun geboortjaar.
- Interest: De gehanteerde marktrente is gebaseerd op de UFR zoals gepubliceerd door DNB.
- Gehuwdheidsfrequentie: voor deelnemers en slapers 100% vóór en op de pensioendatum. Voor pensioengerechtigden is uitgegaan van de werkelijke burgerlijke staat.
- Leeftijdsverschil: Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld (man ouder dan vrouw).
- Toeslagen: het Fonds heeft geen ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

De pensioenregeling is gekenmerkt als eindloonregeling met een pensioenleeftijd van 68 jaar (2022: 68 jaar). Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,657% (2022: 1,657%) van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan het pensioengevend jaarsalaris onder aftrek van een franchise. Het pensioengevend jaarsalaris en de franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Het pensioengevend jaarsalaris is gemaximeerd op EUR 137.800 (2022: EUR 128.810). De franchise bedraagt EUR 19.853 (2022: EUR 18.470). Tevens bestaat recht op nabestaanden- en wezenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk vanaf de leeftijd van 18 jaar. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

2.14 Overige technische voorzieningen

Overige technische voorzieningen hebben een langlopend karakter en worden opgenomen voor met de pensioenverplichtingen samenhangende risico's en kosten voor zover niet opgenomen in de berekening van de technische voorzieningen, zoals pensioenuitvoeringskosten.

Voorziening pensioenuitvoeringskosten

De voorziening pensioenuitvoeringskosten houdt verband met de toekomstige uitvoeringskosten van de pensioenregeling. De voorziening bedraagt 6% van de technische voorzieningen voor risico van het Fonds per einde van het boekjaar. Jaarlijks valt ter dekking van de pensioenuitvoeringskosten 6% van in het boekjaar verrichte pensioenuitkeringen vrij.

2.15 Overige schulden en overlopende passiva

Schulden worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Na eerste verwerking zijn schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

3 Grondslagen voor bepaling van het resultaat

3.1 Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

3.2 Beleggingsresultaten risico Fonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe in rekening gebrachte kosten als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen, e.d.

3.3 Bijzondere waardeverminderingen

Door het Fonds wordt op iedere balansdatum beoordeeld of er aanwijzingen zijn dat een vast actief aan een bijzondere waardevermindering onderhevig kan zijn. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, wordt de realiseerbare waarde van het actief vastgesteld. Indien het niet mogelijk is de realiseerbare waarde voor het individuele actief te bepalen, wordt de realiseerbare waarde bepaald van de kasstroomgenererende eenheid waartoe het actief behoort. Van een bijzondere waardevermindering is sprake als de boekwaarde van een actief hoger is dan de realiseerbare waarde; de realiseerbare waarde is de hoogste van de opbrengstwaarde en de bedrijfswaarde.

3.4 Saldo overdrachten van rechten

De post Saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

3.5 *Pensioenuitkeringen*

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

3.6 *Pensioenuitvoeringskosten*

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

3.7 *Mutatie technische voorzieningen voor risico van het Fonds*

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Toeslagen

Het Fonds heeft geen ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

Interesttoevoeging

De interesttoevoeging wordt berekend over de beginstand van de technische voorzieningen en de mutaties hierin gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitkeringen die in de technische voorzieningen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de UFR. Het effect van de verandering van de rente wordt verantwoord onder wijziging marktrente.

3.8 *Overige baten en lasten*

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

1 Beleggingen voor risico Fonds

1.1 Aandelen

	2023	2022
	EUR	EUR
Stand per 1 januari	83.169.252	108.443.477
Aankopen	-	-
	83.169.252	108.443.477
Verkopen	(3.595.408)	(45.143)
Waardeontwikkelingen	16.939.290	(25.229.082)
Stand per 31 december	96.513.134	83.169.252

Het belang in beursgenoteerde aandelen dat wordt gehouden via het Vanguard SRI FTSE Developed World II Common Contractual Fund bedraagt EUR 49.083.238 (2022: EUR 41.860.937) en het belang in het Selectum Institutional Investors Fund bedraagt EUR 47.429.896 (2022: EUR 41.308.315).

De beleggingen in aandelen staan ter vrije beschikking.

1.2 Obligaties

	2023	2022
	EUR	EUR
Stand per 1 januari	6.744.500	9.730.000
Aankopen	-	-
	6.744.500	9.730.000
Verkopen c.q. aflossingen	-	-
Waardeontwikkelingen	203.700	(2.985.500)
Stand per 31 december	6.948.200	6.744.500

De beleggingen in obligaties staan ter vrije beschikking.

1.3 Hypothecaire leningen

	2023	2022
	EUR	EUR
Stand per 1 januari	17.338.974	20.107.032
Aankopen, verstrekkingen c.q. bijschrijving interest	1.689.428	618.078
	<u>19.028.402</u>	<u>20.725.110</u>
Verkopen c.q. aflossingen	(5.405)	(1.069.609)
Waardeontwikkelingen	170.256	(2.316.527)
	<u>19.193.253</u>	<u>17.338.974</u>

De samenstelling van de hypothecaire leningen is als volgt:

	31 december 2023	31 december 2022
	EUR	EUR
(Oud-) werknemers	171.678	177.083
Stichting HAL Wonen	11.045.028	9.355.600
Goldman Sachs Dutch Mortgage Fund Non-NHG	7.976.547	7.806.291
	<u>19.193.253</u>	<u>17.338.974</u>

De investering in het Goldman Sachs Dutch Mortgage Fund Non-NHG, betreft een hypotheekfonds dat niet-NHG leningen verstrekt met als onderpand Nederlandse woningen. De gemiddelde rating van de onderliggende portefeuille van dit hypotheekfonds is AAA (2022: AAA).

Het Fonds heeft een achtergestelde hypothecaire lening verstrekt aan Stichting HAL Wonen. Deze stichting heeft in Rotterdam een wooncomplex laten ontwikkelen met als doel oud-werknemers van de Holland-Amerika Lijn met elkaar te laten wonen op een historische locatie met toegang tot zorg. Het wooncomplex is in oktober 2017 opgeleverd en de woningen, parkeerplaatsen en commerciële ruimten zijn voor nagenoeg 100% (2022: nagenoeg 100%) verhuurd aan oud-werknemers en derden. De lening met een resterende looptijd van 14 jaar (2022: 15 jaar) heeft een rente van 9,10% (2022: 21,20%) die jaarlijks wordt aangepast aan de ontwikkelingen van de rente en de inflatie. De lening is achtergesteld ten opzichte van de bank-financiering. De totale schuld van de stichting bedraagt ongeveer 58% (2022: 51%) van de getaxeerde waarde van het wooncomplex.

De beleggingen in hypothecaire leningen staan ter vrije beschikking.

1.4 *Deposito's en spaartegoeden*

	31 december 2023	31 december 2022
	EUR	EUR
Deposito's en spaartegoeden	14.250.000	12.000.000

De beleggingen in deposito's en spaartegoeden staan ter vrije beschikking.

1.5 *Risicobeheer*

Beleid en risicobeheer

Het Bestuur heeft de beschikking over de volgende beleidsinstrumenten:

- ALM-beleid en duration-matching
- Dekkingsgraad
- Financierings- en premiebeleid
- Toeslagbeleid
- Herverzekeringsbeleid
- Risicobeleid ten aanzien van uitbesteding.

Welke beleidsinstrumenten het Bestuur op welke manier zal hanteren wordt bepaald op basis van uitvoerige analyses van de te verwachten toekomstige ontwikkelingen van de verplichtingen en de ontwikkelingen op de financiële markten. Voor deze analyses worden onder andere Asset-Liability Management-studies (**ALM**), haalbaarheidstoetsen en het doorrekenen van stress-scenario's gebruikt. Een ALM-studie analyseert de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

Op basis van de uitkomsten van deze analyses stelt het Bestuur beleggingsrichtlijnen vast waarop het door het Fonds uit te voeren beleggingsbeleid wordt gebaseerd. De beleggingsrichtlijnen zetten uiteen binnen welke grenzen en normen het beleggingsbeleid moet worden uitgevoerd, en richten zich op het beheersen van de belangrijkste (beleggings) risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt geen gebruik gemaakt van derivaten.

1. *Marktrisico*

Marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijsrisico. De beleggingsdoelstellingen bepalen de strategie die het Fonds volgt ten aanzien van het beleggingsrisico. In de dagelijkse praktijk zien het Bestuur en de Directie toe op het marktrisico conform de binnen het Fonds aanwezige beleidskaders en de beleggingsrichtlijnen. De overall marktposities worden periodiek gerapporteerd aan en besproken met het Bestuur.

1.1. *Renterisico*

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de markttrent. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren van de kasstromen.

	2023	2022
Duration van de obligatieportefeuille	14,9	14,8
Duration op basis van de vastrentende waarden	6,6	6,5
Duration op basis van totale beleggingen	2,0	2,1
Duration van de nominale pensioenverplichtingen	18,9	18,6

De duration geeft inzicht in het effect van 1% rentewijziging op de genoemde posten. Indien de duration van de beleggingen op balansdatum aanzienlijk korter is dan de duration van de verplichtingen is er sprake van een zogenaamde 'duration-mismatch'. Bij een rentestijging zal de waarde van beleggingen minder snel dalen dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele rentestructuur), met als gevolg dat de dekkingsgraad zal stijgen. Voor het Fonds geldt dat bij een rentedaling de waarde van de beleggingen minder snel stijgt dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het Fonds dekt het renterisico niet doelbewust af aangezien haar beleggingsbeleid als doel heeft de benodigde cashflow voor de komende vijftien jaar te kunnen dekken uit de beschikbare kasstromen van de vastrentende waarden. Door het afdekken van deze kasstromen, ontstaat als afgeleide enige vorm van afdekking van renterisico.

1.2. Valutarisico

Het valutarisico wordt beperkt door te beleggen in activa die in euro zijn genoteerd. In het incidentele geval dat er een verplichting wordt aangegaan in een andere valuta zal ter afdekking belegd worden in activa in dezelfde valuta. Het Fonds heeft op balansdatum alleen beleggingen in euro's.

1.3. Prijsrisico

Prijsrisico is het risico dat door de ontwikkeling van marktprijzen (veroorzaakt door factoren die samenhangen met een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren) waardewijzigingen plaatsvinden. Wijzigingen in marktomstandigheden hebben altijd direct invloed op het beleggingsresultaat, omdat alle beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde, waarbij waardewijzigingen onmiddellijk worden verwerkt in het saldo van baten en lasten.

Het Fonds tracht het prijsrisico te beheersen door te beleggen in een gespreide portefeuille van vastrentende en zakelijke waarden. De beheerder van een van de aandelenfondsen heeft de mogelijkheid om opties te gebruiken om het neerwaartse prijsrisico van zakelijke waarden te mitigeren. Door het gebruik van opties mag echter geen leverage worden gecreëerd.

De verdeling van de beleggingen is als volgt:

	Nederland	Europa overig	Noord-Amerika	Wereld overig	Totaal
Aandelen	13,2%	27,7%	25,1%	4,3%	70,3%
Obligaties	5,1%	0,0%	0,0%	0,0%	5,1%
Hypothecaire leningen	14,0%	0,0%	0,0%	0,0%	14,0%
Spaartegoeden en liquide middelen	10,8%	0,0%	0,0%	0,0%	10,8%
Overige activa en passiva	-/-0,2%	0,0%	0,0%	0,0%	-/-0,2%
	42,9%	27,7%	25,1%	4,3%	100,0%

2. Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het Fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het Fonds vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's en spaartegoeden worden geplaatst, (voormalig) werknemers aan wie een hypothecaire geldlening is verstrekt en aan herverzekeraars.

Beheersing vindt onder meer plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen, het stellen van minimumeisen aan de kredietwaardigheid van de debiteur en het vragen van extra zekerheden zoals onderpand bij hypothecaire geldleningen.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden opgemerkt.

De kredietwaardigheid van de Rabobank certificaten hebben volgens Moody's Investor Service een rating van Baa3. Rabobank zelf heeft een rating van AA2.

De kredietwaardigheid van de achtergestelde hypothecaire lening aan Stichting HAL Wonen is door een onafhankelijke externe partij vastgesteld op Investment grade (BBB).

De kredietwaardigheid van de portefeuille van het Goldman Sachs Dutch Mortgage Fund Non-NHG is vastgesteld volgens de Fitch-methode en bestaat voor 94,2% uit leningen met een AAA-rating, 1,6% AA-rating, 1,4% A-rating en voor het overige gedeelte uit leningen met een BBB-rating of lager, danwel geen rating.

De deposito's staan bij een Nederlandse bank met een rating volgens Moody's Investor Service van Aa3.

3. Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het Fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities, rekening houdend met directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten.

Het Fonds beheerst dit risico door voor een periode van vijftien jaar de cashflow uit de activa zo veel mogelijk te matchen met de uitkeringsverplichtingen. Het grootste deel van de activa zijn zeer liquide en de liquiditeit kan als volgt worden weergegeven:

	Binnen 1 maand	Tussen 1 maand en 1 jaar	Meer dan 1 jaar	Totaal
Aandelen	70,3%	0,0%	0,0%	70,3%
Obligaties	5,1%	0,0%	0,0%	5,1%
Hypothecaire leningen	0,0%	6,1%	7,9%	14,0%
Spaartegoeden en liquide middelen	10,8%	0,0%	0,0%	10,8%
Overige activa en passiva	-/-0,2%	0,0%	0,0%	-/-0,2%
	86,0%	6,1%	7,9%	100,0%

4. Concentratierisico

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het Fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (prijsrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabellen die zijn opgenomen bij de toelichting op het prijs- en kredietrisico. Grote posten kunnen een oorzaak van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posten dit betreft, worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Indien een debiteur meer dan 5% van het balanstotaal uitmaakt, wordt dit als een grote post aangemerkt.

Ultimo boekjaar zijn de volgende posten met meer dan 5% van het balanstotaal aanwezig:

	2023		2022	
	EUR	%	EUR	%
Obligaties				
Rabobank certificaten	6.948.200	5,1%	6.744.500	5,6%
Hypotheke				
Stichting HAL Wonen	11.045.028	8,1%	9.355.600	7,7%
Deposito's en liquide middelen				
ABN AMRO Bank N.V.	14.875.394	10,7%	13.215.180	10,9%

5. Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De belangrijkste actuariële risico's zijn het langlevens-, overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico.

Het belangrijkste actuariële risico is het langlevensrisico (het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorzieningen). Door toepassing van de Prognosetafel AG2022 met adequate correcties voor ervaringssterfte en verwachte verbeteringen van de levensverwachting is het Langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het overlijdensrisico betekent dat het Fonds in geval van overlijden van een deelnemer mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor het Fonds geen voorzieningen heeft getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen. Het Fonds heeft het nabestaanden- en wezenpensioen volledig op risicobasis herverzekerd bij een externe herverzekeringsmaatschappij. Deze herverzekeringsmaatschappij is aangemeld bij de Autoriteit Financiële Markten en haar vergunning is genotificeerd bij De Nederlandsche Bank. De herverzekeringsovereenkomsten zijn per 1 januari 2024 vernieuwd en lopen af per 31 december 2026. Met de herverzekeraar is een resultaten-deling overeengekomen.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het Fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen. Het Fonds heeft beide risico's volledig op risicobasis herverzekerd bij de hierboven genoemde herverzekeringsmaatschappij. De herverzekeringsovereenkomsten zijn per 1 januari 2024 vernieuwd en lopen af per 31 december 2026.

6. Toeslagrisico

Het Fonds heeft geen ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

7. Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dit soort risico's worden door het Fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles en de kwaliteit van geautomatiseerde systemen. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het Bestuur.

8. Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het Fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het Fonds niet beheersbaar.

2 Vorderingen en overlopende activa

De vorderingen en overlopende activa hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

3 Liquide middelen

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. De liquide middelen staan ter vrije beschikking.

4 Stichtingskapitaal en reserves

	Stichtings- kapitaal	Overige Reserves	Totaal
	EUR	EUR	EUR
Stand per 1 januari 2022	227	75.565.324	75.565.551
Bestemming saldo van baten en lasten	-	(16.838.130)	(16.838.130)
Stand per 31 december 2022	227	58.727.194	58.727.421
Bestemming saldo van baten en lasten	-	13.275.597	13.275.597
Stand per 31 december 2023	227	72.002.791	72.003.018

Solvabiliteit en dekkingsgraad

	2023	2022
Nominale dekkingsgraad	209,2%	194,3%
Beleidsdekkingsgraad	213,9%	204,9%
Indexatiedekkinggraad	135,1%	131,1%
Reële beleidsdekkingsgraad	158,3%	156,3%
Vereist vermogen	138,6%	142,9%
Minimaal vereist vermogen	104,2%	104,2%

Het (minimaal) vereist eigen vermogen wordt berekend met gebruikmaking van een standaardmodel. De toezichthouder, DNB, heeft een gestandaardiseerde methode vastgesteld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is: de standaardtoets. De standaardtoets meet voor een aantal risicofactoren het mogelijke (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen. Omdat de resultaten van de standaardtoets afhankelijk zijn van marktomstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen, fluctueren ze in de loop van de tijd. De buffers worden door het Fonds berekend met behulp van deze standaardtoets, die is aangepast om rekening te kunnen houden met actief beheer. Hierbij wordt voor de samenstelling van de beleggingen uitgegaan van de strategische assetmix in de evenwichtssituatie. Op basis van de feitelijke assetmix bedraagt het vereist vermogen 139,5% (2022: 139,7%).

De vermogenspositie van het Fonds kan worden gekarakteriseerd als toereikende solvabiliteit.

De nominale dekkingsgraad is berekend als het quotiënt van:

- het saldo van beleggingen voor risico Fonds, aandeel herverzekeraar in technische voorzieningen, vorderingen en overlopende activa, liquide middelen en overige schulden en overlopende passiva; en
- het totaal van de technische voorzieningen voor risico Fonds.

De beleidsdekkingsgraad is het twaalfmaands voortschrijdend gemiddelde van de maandelijks berekende dekkingsgraden.

De indexatiedekking is de dekkingsgraad waarbij volledige toeslagverlening mogelijk is. De reële beleidsdekkingsgraad is het quotiënt van de beleidsdekkingsgraad en de indexatiedekking.

Resultaatbestemming

Vooruitlopend op het bestuursbesluit conform artikel 4.8 van de statuten van het Fonds is het resultaat over het boekjaar 2023 als volgt verwerkt:

	2023
	EUR
Overige reserves	13.275.597
Wettelijke reserve	-
	<hr/>
Totaal saldo van baten en lasten	13.275.597
	<hr/>

5 Technische voorzieningen

5.1 Technische voorzieningen voor risico van het Fonds

	2023	2022
	EUR	EUR
Stand per 1 januari	58.734.995	73.494.468
<i>Toevoegingen:</i>		
Pensioenopbouw	1.837.601	2.607.211
Interest	1.902.574	(351.749)
Toeslagen	-	6.807.261
Arbeidsongeschiktheid	1.003.859	(82.394)
Waardeoverdrachten	16.067	173.764
Wijziging overlevingstafel	-	383.717
Wijziging rentetermijnstructuur	1.695.026	(21.627.159)
Overig	78.454	-
	6.533.581	(12.089.349)
<i>Vrijval:</i>		
Pensioenuitkeringen	(2.654.733)	(2.402.625)
Pensionering en overlijden	(179.836)	(208.672)
Wijziging ervaringssterfte	(210.988)	-
Overig	-	(58.827)
	(3.045.557)	(2.670.124)
Stand 31 december	62.223.019	58.734.995

De technische voorzieningen voor risico van het Fonds zijn naar categorieën van deelnemers als volgt samengesteld:

	31 december 2023		31 december 2022	
	Aantal	EUR	Aantal	EUR
Actieve deelnemers	55	26.488.418	53	23.824.440
Gewezen deelnemers	117	14.461.244	115	12.860.346
Ingegane ouderdomspensioenen	712	11.688.880	758	12.554.901
Ingegane nabestaandenpensioenen	451	8.890.997	466	9.409.034
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	2	693.480	1	86.274
	1.337	62.223.019	1.393	58.734.995

5.2 Aandeel herverzekeraar in technische voorzieningen

	2023	2022
	EUR	EUR
Stand per 1 januari	45.644	57.373
<i>Toevoegingen:</i>		
Arbeidsongeschiktheid	611.439	-
Interest	20.967	(268)
Pensioenering, uitstel en overlijden	283	96
Wijziging ervaringssterfte / overlevingstafel	269	3
Wijziging rentetermijnstructuur	20.932	(6.966)
	<u>653.890</u>	<u>(7.135)</u>
<i>Vrijval:</i>		
Pensioenuitkeringen	(24.789)	(4.594)
	<u>(24.789)</u>	<u>(4.594)</u>
Stand per 31 december	<u>674.745</u>	<u>45.644</u>

5.3 Overige technische voorzieningen

Voorziening pensioenuitvoeringskosten

	2023	2022
	EUR	EUR
Stand per 1 januari	3.524.100	4.409.668
<i>Toevoegingen:</i>		
Opslag in premies	110.256	156.433
Interest	114.153	(21.105)
Toeslagen	-	408.436
Inkomende waardeoverdrachten	964	10.426
Arbeidsongeschiktheid	60.232	(4.944)
Wijziging rentetermijnstructuur	101.702	(1.297.630)
Overig	4.707	(3.530)
	<u>392.014</u>	<u>(751.914)</u>
<i>Vrijval:</i>		
Beschikbaar voor kosten	(159.284)	(144.157)
Pensionering, uitstel en overlijden	(10.790)	(12.520)
Wijziging ervaringssterfte / overlevingstafel	(12.659)	23.023
	<u>(182.733)</u>	<u>(133.654)</u>
Stand per 31 december	<u>3.733.381</u>	<u>3.524.100</u>

6 Overige schulden en overlopende passiva

De overige schulden en overlopende passiva hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

7 Beleggingsresultaten voor risico Fonds

	Beleggingsopbrengsten		2023	2022
	Direct	Indirect		
	EUR	EUR	EUR	EUR
Aandelen	-	16.939.290	16.939.290	(25.229.082)
Obligaties	455.000	203.700	658.700	(2.530.500)
Hypothecaire leningen	1.864.280	182.046	2.046.326	(1.296.737)
Deposito's en spaartegoeden	298.046	-	298.046	(20.610)
Overige interestbaten (-lasten)	1.511	-	1.511	(5.110)
	<u>2.618.837</u>	<u>17.325.036</u>	<u>19.943.873</u>	<u>(29.082.039)</u>
Kosten van vermogensbeheer	(27.184)	(235.132)	(262.316)	(217.664)
	<u>2.591.653</u>	<u>17.089.904</u>	<u>19.681.557</u>	<u>(29.299.703)</u>

Om het inzicht in de kosten te vergroten is een deel van de pensioenuitvoeringskosten toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

De kosten van het vermogensbeheer bedroegen in 2023 EUR 767.902 (2022: EUR 733.103). Van deze kosten is een bedrag van EUR 262.316 (2022: 217.664) door het Fonds apart verantwoord in de staat van baten en lasten. Een bedrag van EUR 505.586 (2022: EUR 515.439) betreft de kosten die gemaakt zijn in de fondsen waarin belegd wordt. Deze kosten zijn gesaldeerd met de indirecte beleggingsopbrengsten. De kosten voor vermogensbeheer bedragen in 2023: 0,59% (2022: 0,57%) van het gemiddeld belegd vermogen.

Transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om beleggingstransacties te realiseren. Dit zijn geen kosten die aan de beheerders ten goede komen, maar die bijvoorbeeld aan de beurs of aan een broker moeten worden betaald. De kosten vormen een lastige categorie om goed te kunnen onderscheiden, omdat ze vaak impliciet onderdeel zijn van de prijs waartegen een transactie tot stand komt. Uit de analyse over 2023 is gebleken, dat de geschatte transactiekosten EUR 15.638 (2022: EUR 16.470) bedragen. Dit is circa 0,01% (2022: 0,01%) van het gemiddeld belegd vermogen.

De uitsplitsing van de vermogensbeheerkosten is als volgt:

	Beheerkosten		Performance fees		Transactiekosten	
	2023	2022	2023	2022	2023	2022
	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR
Aandelen	663.358	620.553	-	-	15.638	16.470
Vastrentende waarden	104.544	112.550	-	-	-	-
	<u>767.902</u>	<u>733.103</u>	<u>-</u>	<u>-</u>	<u>15.638</u>	<u>16.470</u>

8 Premies en koopsommen

	<u>2023</u>	<u>2022</u>
	EUR	EUR
Ontvangen koopsommen	-	139.203

Voor een beperkte gesloten groep pensioentrekken is op basis van in het verleden met een uittredende onderneming gemaakte afspraken in 2022 een bijdrage voor toeslagverlening ontvangen.

9 Saldo overdrachten van rechten

	<u>2023</u>	<u>2022</u>
	EUR	EUR
Inkomende waardeoverdrachten kasstroom	16.192	185.390
Toevoeging aan de technische voorzieningen	(17.031)	(184.190)
Actuarieel resultaat inkomende waardeoverdrachten	(839)	1.200

10 Pensioenuitkeringen

	<u>2023</u>	<u>2022</u>
	EUR	EUR
Ouderdomspensioenen	1.373.291	1.255.981
Nabestaandenpensioenen	1.276.177	1.150.055
Arbeidsongeschiktheidspensioenen	28.320	8.513
Herverzekering arbeidsongeschiktheidspensioenen	(24.789)	(4.504)
Afkoop	1.548	-
Gratificaties	613.000	635.219
	<u>3.267.547</u>	<u>3.045.264</u>

11 Mutatie balanspost technische voorzieningen voor risico van het Fonds

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijd-opbouw. Dit is het effect op de technische voorzieningen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagen

Het Fonds heeft geen ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

Interest

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 3,264% (2022: -/-0,486%), zijnde EUR 1.995.760 (2022: EUR (372.586)).

Wijziging rentetermijnstructuur

De door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur, gehanteerd voor het vaststellen van de pensioenverplichtingen, is gebaseerd op de UFR. Dit heeft geleid tot een verlagend effect op de technische voorzieningen ultimo 2023 van circa EUR 20.000 (2022: circa EUR 312.000). Voor de looptijden van de verplichtingen tot 40 jaar ligt de rentetermijnstructuur na toepassing van de UFR lager dan die van ultimo 2022. Per saldo heeft de renteverandering een verhogend effect op de technische voorzieningen ultimo 2023 van EUR 1.775.796 (2022: verlagend EUR 22.917.823).

De duration van de pensioenverplichtingen bedraagt ultimo 2023: 18,93 (2022: 18,63). Bij deze duration hoort een gemiddelde rekenrente van 2,27% (2022: 2,49%).

Wijziging levensverwachting

Bij de vaststelling van de technische voorzieningen is zowel ultimo 2023 als ultimo 2022 rekening gehouden met de meest recente verwachte ontwikkelingen in de levensverwachting door toepassing van de Prognosetafel AG2022.

Ervaringssterfte

Bij de vaststelling van de technische voorzieningen is ultimo 2023 rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de fondspopulatie en de totale bevolking door toepassing van de fondsspecifieke ervaringssterfte gebaseerd op het Mercermodel 2023 met inkomensklasse "Hoog". Ultimo 2022 was dit het Mercermodel 2019 met inkomensklasse "Hoog". Deze aanpassing heeft een verlagend effect op de technische voorzieningen van EUR 223.916.

12 Herverzekeringen

	2023	2022
	EUR	EUR
Premies herverzekering	(134.565)	(121.643)
Uitkering herverzekering arbeidsongeschiktheidskapitaal	600.000	-
Winstdeling herverzekering	5.076	12.249
	<u>470.511</u>	<u>(109.394)</u>

Er geldt een winstdelingsregeling met de herverzekeraar waarbij jaarlijks wordt vastgesteld of er ten aanzien van de gezamenlijke participanten een positief verschil bestaat tussen de betaalde premies en de gedeclareerde schades.

13 Pensioenuitvoeringskosten

	2023	2022
	EUR	EUR
Doorbelaste personeels- en Verantwoordingsorgaan kosten	213.750	193.215
Administratiekosten	63.015	55.651
Controle- en advieskosten	229.179	169.835
Contributies en bijdragen	11.840	10.031
	<hr/>	<hr/>
	517.784	428.732
Toegerekend aan vermogensbeheerkosten	(258.892)	(214.366)
	<hr/>	<hr/>
	258.892	214.366

Om het inzicht in de kosten te vergroten is een deel van de pensioenuitvoeringskosten toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

Accountantshonoraria

Onder de controle- en advieskosten is een bedrag van EUR 50.276 (2022: EUR 47.251) opgenomen inzake honoraria van PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. Deze honoraria hebben betrekking op het onderzoek van de jaarrekening over het boekjaar 2023, ongeacht of de werkzaamheden reeds gedurende het boekjaar zijn verricht. Behalve deze werkzaamheden zijn er in 2023 en 2022 geen andere controlewerkzaamheden, fiscale advisering en andere niet-controlediensten door de externe onafhankelijke accountant uitgevoerd.

14 Overige lasten

De overige lasten bestaan voornamelijk uit kosten in verband met de reünie en de kerstpakketten voor de pensioengerechtigden voor een bedrag van EUR 298.020 (2022: EUR 127.308).

15 Verbonden partijen

Transacties met bestuurders

De bezoldiging van de leden van het Bestuur en de leden van het Verantwoordingsorgaan wordt nader toegelicht in hoofdstuk 18.

De leden van het Bestuur, die werkzaam zijn bij de Werkgever, nemen deel aan de pensioenregeling van het Fonds op basis van de voorwaarden in het pensioenreglement. Het Fonds heeft geen leningen verstrekt aan de (voormalige) leden van het Bestuur. Ook heeft het Fonds geen vorderingen op de (voormalige) leden van het Bestuur.

Overige transacties met verbonden partijen

Het Fonds heeft een uitvoeringsovereenkomst afgesloten met de Werkgever ten aanzien van de uitvoering van het pensioenreglement. In de uitvoeringsovereenkomst worden o.a. de volgende zaken geregeld:

- Premievaststelling en betaling;
- Verstrekking informatie en gegevens;
- Toeslagverlening;
- Vaststelling en wijziging pensioenreglementen;
- Verplichtingen jegens leden van het Bestuur en andere organen.

Daarnaast heeft het Fonds een overeenkomst gesloten met de Werkgever omtrent de doorbelasting van kosten voor personeel, huisvesting, automatisering en dergelijke.

16 Premiebijdragen van Werkgever en werknemers

De premiebijdragen van Werkgever en werknemers bedragen in 2023 0% (2022: 0%) van de pensioengevende salarissom.

De kostendekkende en gedempte kostendekkende premies zijn als volgt:

	2023	2022
	EUR	EUR
Kostendekkende premie	2.883.096	3.803.892
Gedempte kostendekkende premie	1.811.280	2.021.333

De samenstelling van de kostendekkende en gedempte kostendekkende premies is als volgt:

	Kostendekkende premie		Gedempte premie	
	2023	2022	2023	2022
	EUR	EUR	EUR	EUR
Comingservice	762.925	1.049.190	415.291	332.695
Backservice	947.728	1.443.264	587.771	915.007
Premies overlijdensrisico	42.111	34.305	42.111	34.305
Premies arbeidsongeschiktheidsrisico	92.454	87.338	92.454	87.338
Opslag toekomstige uitvoeringskosten	102.639	149.547	60.184	74.862
	<u>1.947.857</u>	<u>2.763.644</u>	<u>1.197.811</u>	<u>1.444.207</u>
Opslag in stand houden vereist eigen vermogen	835.631	970.039	513.861	506.917
Kostenopslag	99.608	70.209	99.608	70.209
	<u>2.883.096</u>	<u>3.803.892</u>	<u>1.811.280</u>	<u>2.021.333</u>

De kostendekkende premie is gelijk aan de krachtens artikel 128 van de Pensioenwet bepaalde kostendekkende premie, berekend op basis van de rentetermijnstructuur. De gedempte kostendekkende premie is gelijk aan de krachtens artikel 128 van de Pensioenwet bepaalde kostendekkende premie, berekend op basis van een gedempte rekenrente van 4%.

17 Aantal personeelsleden

Bij het Fonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van de Werkgever (fondsmedewerkers). De door de Werkgever doorbelaste kosten bedragen EUR 213.750 (2022: EUR 193.215).

18 Beloningen bestuurders en leden Verantwoordingsorgaan

De leden van het Bestuur ontvangen geen bezoldiging.

De leden namens de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan ontvangen een jaarlijks vacatiegeld en een vergoeding van de reis- en verblijfkosten.

In 2023 bedroegen de hiermee gemoeide kosten EUR 2.140 (2022: EUR 2.288). De overige leden van het Verantwoordingsorgaan ontvangen geen vacatiegeld of vergoeding.

19 Gebeurtenissen na balansdatum

Er is geen sprake van gebeurtenissen na balansdatum.

Rotterdam, 11 juni 2024

A.S. Vink

S.E. Eisma

R.L. de Visser

T.M. Lodder

Overige gegevens

Resultaatbestemming

Vooruitlopend op het bestuursbesluit is het resultaat over het boekjaar 2023 conform artikel 4 van de statuten van het Fonds toegevoegd aan de overige reserves.

Vaststelling

Het Bestuur van Stichting Pensioenfonds HAL heeft de jaarrekening 2023 vastgesteld in de vergadering van 11 juni 2024.

Financiële overeenkomst met Werkgever

Tussen de Werkgever en het Fonds is een uitvoeringsovereenkomst gesloten. Met betrekking tot de premiebetaling is hierin het volgende overeengekomen:

- De Werkgever betaalt de kostendekkende premie, berekend op basis van een gedempte rekenrente van 4%.
- Indien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het op basis van artikel 132 van de Pensioenwet berekende vereist eigen vermogen voorziet de overeenkomst in een mechanisme van premiekorting.
- Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan het op basis van artikel 132 van de Pensioenwet berekende vereist eigen vermogen voorziet de overeenkomst in extra premiestortingen door de Werkgever.
- De Werkgever is bevoegd de feitelijk af te dragen premie te maximeren op 30% van de (gemaximeerde) pensioengevende salarissom van de deelnemers aan de pensioenregeling.

Verslag van het Verantwoordingsorgaan

Het Bestuur dient verantwoording af te leggen aan het Verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het beleid is uitgevoerd en over de naleving van de Code Pensioenfondsen.

Het Verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid om een oordeel te geven over (i) het handelen van het Bestuur aan de hand van het bestuursverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van de Visitatiecommissie, (ii) het door het Bestuur uitgevoerde beleid en (iii) beleidskeuzes die op de toekomst betrekking hebben. Enkele leden van het Verantwoordingsorgaan hebben in de loop van 2023 regelmatig overlegd met de Directie en/of leden van het Bestuur; zie paragraaf 2.4 van het bestuursverslag. Voorts heeft het Verantwoordingsorgaan onder meer over de daar genoemde onderwerpen advies aan het Bestuur gegeven, indien en voor zover door de wet of de statuten van het Fonds vereist. Voor een overzicht van de overige activiteiten van het Verantwoordingsorgaan in 2023, wordt verwezen naar paragraaf 2.4 van het bestuursverslag.

Bij het Fonds fungeert een Visitatiecommissie als het in de statuten en reglementen van het Fonds bedoelde intern toezichtorgaan; zie paragraaf 2.5 van het bestuursverslag. In 2023 heeft de Visitatiecommissie een nieuwe visitatieronde uitgevoerd. Verder hebben enkele leden van het Verantwoordingsorgaan in oktober 2023 met de Visitatiecommissie gesproken. Vervolgens heeft het Verantwoordingsorgaan kennisgenomen van het verslag van de Visitatiecommissie d.d. 5 december 2023 en de daarin opgenomen bevindingen en aanbevelingen. Het Verantwoordingsorgaan heeft dit verslag op 5 december 2023 met de Visitatiecommissie besproken en kan zich in de bevindingen en de aanbevelingen vinden, alsmede in de reactie van het Bestuur daarop.

De aanbevelingen van de Visitatiecommissie in 2023 hebben niet specifiek betrekking op het Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan had in 2021 reeds opvolging gegeven aan de eerdere aanbeveling van de Visitatiecommissie om te streven naar meer diversiteit in de samenstelling van het Verantwoordingsorgaan; per 1 januari 2022 is een vrouw in het Verantwoordingsorgaan gekozen.

Helaas heeft mevrouw C.J. van Driel-Visser in januari 2024 aangegeven haar lidmaatschap van het Verantwoordingsorgaan om persoonlijke redenen te moeten beëindigen. Het Verantwoordingsorgaan dankt mevrouw Van Driel voor de inspanningen die zij de afgelopen jaren voor het Fonds heeft verricht. Het Verantwoordingsorgaan heeft met het Bestuur overlegd over de ontstane vacature. Er is besloten om tot de eerstvolgende verkiezingen voor het Verantwoordingsorgaan in 2025 geen tussentijdse invulling aan deze vacature te geven. Bij de verkiezingen in 2025 zal opnieuw worden gestreefd naar meer diversiteit in de samenstelling van het Verantwoordingsorgaan.

In 2023 heeft het Verantwoordingsorgaan de ontwikkelingen rond de WTP met het Bestuur besproken, inclusief de daarmee verband houdende risico's zoals omschreven in paragraaf 5.3 van het bestuursverslag. De WTP is op 1 juli 2023 van kracht geworden. De ontwikkelingen rond de implementatie van de WTP door het Fonds blijven een belangrijk aandachtspunt voor het Verantwoordingsorgaan.

Het Bestuur heeft het Verantwoordingsorgaan het concept jaarverslag 2023 en de daarin opgenomen jaarrekening 2023 en het daarin opgenomen bestuursverslag doen toekomen. Het Verantwoordingsorgaan is door het Bestuur in de gelegenheid gesteld daarop te reageren en het Verantwoordingsorgaan heeft dat inderdaad gedaan. Enkele

voorbereidende gesprekken tussen (een afvaardiging van) het Verantwoordingsorgaan en de Directie hebben in het voorjaar van 2024 plaatsgevonden, waarbij ook de concepten van het Accountantsverslag 2023, het Actuarieel Rapport 2023 en het Certificeringsrapport 2023 aan de orde zijn geweest. Vervolgens heeft het Bestuur in een gezamenlijke vergadering met het Verantwoordingsorgaan op 11 juni 2024 het in 2023 uitgevoerde beleid nader toegelicht. Voor zover het Verantwoordingsorgaan nog vragen met betrekking tot deze mondelinge presentatie en de verstrekte stukken had, zijn deze vragen tijdens de vergadering van 11 juni 2024 beantwoord; hiervan wordt verslag gedaan in de notulen van deze vergadering.

Op grond van het voorgaande, en op grond van de door het Bestuur en de Directie aan het Verantwoordingsorgaan verstrekte informatie en stukken, meer in het bijzonder het voornoemde verslag van de Visitatiecommissie en de concepten van het Accountantsverslag 2023, het Actuarieel Rapport 2023 en het Certificeringsrapport 2023, komt het Verantwoordingsorgaan tot het volgende oordeel.

- Het Bestuur heeft in 2023 in overeenstemming met de statuten en reglementen gehandeld.
- Het Bestuur heeft in 2023 een consistent beleid gevoerd, waarbij de belangen van alle betrokkenen evenwichtig zijn behartigd.
- Het Bestuur heeft in 2023 gefundeerde beleidskeuzes voor de toekomst gemaakt.

Verder heeft het Verantwoordingsorgaan kennisgenomen van de verantwoording van het Bestuur over de naleving van de Code Pensioenfondsen (zie paragraaf 2.10 van het bestuursverslag) en het oordeel van de Visitatiecommissie daarover in het voornoemde verslag van de Visitatiecommissie.

Reactie Bestuur

Het Bestuur heeft kennisgenomen van het oordeel van het Verantwoordingsorgaan en dankt het Verantwoordingsorgaan voor de waardering van het bestuursbeleid over 2023.

Verslag van de Visitatiecommissie

Het bestuur heeft intern toezicht bij het Fonds ingericht in de vorm van een visitatie. De Visitatiecommissie ("VC") heeft tot taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en de algemene gang van zaken in het Fonds. De VC beoordeelt daarbij in elk geval de risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en staat het bestuur met raad terzijde.

De VC vormt zich tevens een oordeel over de manier waarop het Fonds uitvoering geeft aan de Code Pensioenfondsen.

De VC brengt jaarlijks een verslag van haar bevindingen uit aan het bestuur.

De VC legt over haar werkwijze en bevindingen verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan ("VO"), tevens te lezen in het jaarverslag van het Fonds.

De VC verricht haar taken met inachtneming van de VITP-Toezichtcode. Deze Toezichtcode vormt tevens het normenkader waaraan de VC haar bevindingen bij het Fonds toetst.

De VC bestaat uit A. Gram CFA (voorzitter en aandachtsgebied balans- en beleggingsbeleid), drs. E.R. Capitain (secretaris en aandachtsgebieden risicomangement, uitbesteding en uitvoering) en mr. T.J.M. Roos (aandachtsgebieden governance en communicatie).

De VC-leden hebben een benoemingstermijn van maximaal 3 jaar met mogelijkheid tot herbenoeming. De VC en het Fonds streven een effectief rotatieschema na.

De VC heeft via de portal van het Fonds toegang gekregen tot alle relevante documenten, verslagen en correspondentie en deze bestudeerd.

De VC heeft vervolgens (afzonderlijke) gesprekken gevoerd met de leden van het bestuur en de directie.

De VC heeft ook een gesprek gevoerd met een delegatie van het VO en tevens gesprekken gevoerd met de accountant, de adviserend actuaire, de certificerend actuaire van het Fonds alsmede de sleutelfunctiehouders actuaireel, risicomangement en interne audit.

De VC heeft ook de opvolging van haar aanbevelingen over 2022 beoordeeld.

Naar de mening van zowel VC als het bestuur van het Fonds zijn in deze visitatie alle relevante thema's besproken. Mocht achteraf blijken dat er door nieuwe informatie en/of documentatie, die niet bekend was bij de VC, andere conclusies getrokken hadden moeten worden, dan draagt de VC daar geen verantwoordelijkheid voor.

De VC draagt de verantwoordelijkheid voor de visitatie conform het bepaalde in de Pensioenwet, onverlet de eigen bestuurlijke en toezichthoudende verantwoordelijkheden van het bestuur, de sleutelfunctiehouders, de directie, het VO, de controlerend accountant, de sleutelfunctiehouders, de certificerend actuaire en de toezichthouders.

De VC dankt de directie, het bestuur en het VO van het Fonds voor de positieve en open medewerking.

Hieronder vindt u de belangrijkste waarnemingen per thema.

Algehele conclusie

Het Fonds wordt gekenmerkt door een goed doordachte en zeer eenvoudige opzet, een solide uitvoering en een sterke kapitalisatie. Directie en bestuursleden, ieder vanuit hun

eigen rol, besturen het Fonds op een deskundige en toegewijde manier. Het bestuur functioneert goed en is in control.

Cultuur en gedrag kenmerken zich door open verhoudingen, professionaliteit en zakelijkheid. Door de manier waarop het Fonds is opgezet, is ook de risicobeheersing relatief lean en mean, doch doeltreffend.

Deze algemene conclusie is conform die over 2022.

De VC ziet het als haar rol een klankbord te zijn naar bestuur en directie. In dat kader doet de VC ook suggesties omtrent beleid en uitvoering. De VC stelt vast dat bestuur en directie deze suggesties serieus nemen en weloverwogen besluiten of en zo ja, hoe deze op te volgen.

Omgeving

De belangrijkste bedreiging voor het Fonds is de steeds maar toenemende regeldruk (die ook kostenverhogend werkt) die disproportioneel is zeker gezien de financiële gezondheid alsmede de overzichtelijke opzet en omvang van het Fonds.

Wet Toekomst Pensioenen

Het bestuur heeft zich goed laten adviseren over de (ingrijpende) gevolgen van de in 2023 definitief ingevoerde Wet Toekomst Pensioenen. Het bestuur heeft de diverse alternatieve oplossingsrichtingen onderzocht zowel voor de bestaande opgebouwde aanspraken van gepensioneerden, slapers en actieve deelnemers, als ook voor de toekomstige opbouw van rechten voor de actieven. Duidelijk is dat de impact zeer aanzienlijk zal zijn.

Het bestuur zal naar verwachting uiterlijk in de eerste helft van 2024 tot besluitvorming komen.

De eerder voor 2022 geplande ALM is uitgesteld in afwachting van deze besluitvorming.

Er is geen deelnemersenquête uitgevoerd. Het bestuur en de directie hebben vanuit het regulier overleg met het Verantwoordingsorgaan en vanuit informele contacten met zowel de gepensioneerden als de actieven wel goed zicht op de bij belanghebbenden levende overwegingen.

De externe accountant PWC zal in zijn audit over 2023 aandacht geven aan de datakwaliteit in verband met mogelijke toekomstige administratieve overdrachten als gevolg van besluitvorming over de toekomstige uitvoering van de pensioenregeling.

Proportionaliteit van regelgeving en toezicht

Een belangrijk aandachtspunt is de toenemende regeldruk. De generiek van toepassing zijnde regelgeving en het toezicht daarbij past niet bij de specifieke omstandigheden en kenmerken van het Fonds. De VC onderschrijft de zorgen van het bestuur: Het leidt tot onnodige lastenverzwaring, die ten koste gaat van de pensioenaanspraken van de deelnemers. Het leidt ook tot tijdsinvesteringen bij bestuur en directie, die afleiden van strategisch relevante zaken, die juist het belang van deelnemers dienen.

Evaluatie en opvolging vorige visitatie

Het bestuur gaat serieus om met de opvolging van de aanbevelingen van de VC. De VC kan zich goed vinden in de ter zake door het bestuur en de directie gemaakte stappen.

Naleving Code Pensioenfondsen

Het bestuur leeft de normen van de Code pensioenfondsen na of geeft gemotiveerd aan

waarom van een norm wordt afgeweken. Hier zijn geen bijzonderheden uit naar voren gekomen. In het jaarverslag van het Fonds wordt hierover gerapporteerd.

Risicomanagement financieel en niet-financieel

Het Fonds heeft voldoende aandacht voor een adequaat risicomanagement en heeft risicobeheersing verankerd in de besluitvorming en in de uitvoering van de processen.

De geopolitieke ontwikkelingen in de wereld hebben de afgelopen jaren en ook dit jaar grote impact, zowel maatschappelijk, sociaal als economisch. De financiële markten zijn daardoor instabiel en slecht voorspelbaar. Het Fonds heeft, doordat de dekkingsgraad hoog is, voldoende buffer voor de optredende koersdalingen op de financiële markten. De opgetreden rentestijging heeft een positief effect gehad op dekkingsgraad. Het Fonds voldoet al jaren ruimschoots aan de buffereisen voor de toekomstige verplichtingen.

Het actuariële beleid van het Fonds is prudent en stabiel. De VC kan zich daarom goed vinden in de afweging die de sleutelfunctiehouder actuariëel heeft gemaakt om halfjaarlijks i.p.v. per kwartaal te rapporteren over zijn werkzaamheden; dit geeft ook een (kleine) kostenbesparing.

In 2023 zijn de actuariële parameters weer herijkt.

De accountant en de certificerend actuaris rapporteren jaarlijks hun bevindingen. Hierbij zijn geen bijzonderheden.

Er is in 2023 een interne audit naar het betaalproces uitgevoerd. Hierbij waren geen significante bevindingen.

Het Audit jaarplan 2023 is slechts ten dele uitgevoerd. Dit vanwege tijdgebrek van de sleutelfunctiehouder interne audit. Er zijn recent nieuwe werkafspraken gemaakt om voldoende voortgang te realiseren in de uitvoering van de interne audits. Een audit inzake het vermogensbeheer zal nog in 2023 plaatsvinden en een audit inzake de technische voorzieningen zal in 2024 worden opgestart.

De sleutelfunctie risicobeheer fungeert naar behoren. Bij de voorbereiding van beleidsstukken en besluitvorming brengt de sleutelfunctiehouder het perspectief vanuit risicomanagement in.

Governance en evenwichtige belangenafweging

Het bestuur en de directie doen de goede dingen en doen de dingen goed, ze zijn zeer deskundig, divers qua samenstelling en geëngageerd aan de bestuurlijke taken en verantwoordelijkheden. Er zijn goede checks- en balances in het bestuur en de directie. Het bestuur wordt adequaat geïnformeerd door de directie en de sleutelfunctiehouders. Er is een open cultuur met een zakelijke en professionele-kritische insteek.

Het bestuur streeft naar kwaliteit en professionaliteit. En dat lukt al jaren goed. Het bestuur stelt hoge eisen aan de bemensing (inclusief certificeerders/adviseurs). Het past in de cultuur van het Fonds en de sponsor om bij gebleken geschiktheid mensen langdurig te binden. Het bestuur stuurt derhalve, los van natuurlijk verloop, meer op bewezen kwaliteit dan op frequente rotatie.

In 2023 hebben twee herbenoemingen van bestuurders plaatsgevonden in een 3^e respectievelijk 4^e termijn. Het is logisch geen bestuurlijke wisselingen na te streven nu

door de Wet Toekomst Pensioenen de wijze van uitvoering van de pensioenregeling waarschijnlijk anders ingericht zal gaan worden.

De VC acht het wel wenselijk om actief te inventariseren of er mogelijke kandidaten voor opvolging bij toekomstige herbenoemingen beschikbaar zijn.

Er is een tweehoofdige directie, waarbij het vierogen beginsel wordt gehanteerd. In het kader van het beheersen van het key man risk zijn in 2023 twee fall-back tests uitgevoerd. Eén op het maandelijks betaalproces van pensioenen en de ander op het proces van de maandelijks financiële afsluiting. De fall-back blijkt goed te werken, zodat de (onverwachte) afwezigheid van de daarmee belaste directeur geen noemenswaardig risico vormt.

Er is sprake van een beheerste en integere bedrijfsvoering. Integriteitsrisico's worden periodiek geïntroduceerd en er zijn adequate beheersingsmaatregelen ingesteld. Ook dit jaar werd het beeld bevestigd dat het Fonds integriteit hoog in het vaandel heeft.

Het bestuur en de directie hebben meer dan voldoende aandacht voor de toekomstbestendigheid van het Fonds. Het Fonds onderhoudt uitstekende relaties met de stakeholders. Er is hierdoor bij de stakeholders veel draagvlak voor het door het Fonds gevoerde beleid en voor de continuering van de huidige opzet van het Fonds. Het bestuur en de directie zijn zich goed bewust van de uiteenlopende belangen bij de subcategorieën deelnemers. Bij de besluitvorming, waaronder die over onverplichte indexatie en onverplichte gratificatie, zijn de belangen evenwichtig afgewogen.

Jaarlijks vindt in een bestuurlijke zelfevaluatie plaats.

Het VO is sinds eind 2021 deels nieuw bemenst. De VC stelt vast dat het VO zijn taken serieus neemt, actief zijn kennis onderhoudt en in goede dialoog is met het bestuur.

Beleggingsbeleid: beleid, uitvoering en monitoring

Het beleggingsbeleid is zorgvuldig opgezet, er is voldoende aandacht voor ESG-beleid. Er is voldoende risicospreiding en diversificatie in de beleggingsportefeuille.

Een deel van de aandelenportefeuille is al sinds jaren ondergebracht bij Selectum (SIIF, v/h Watermark). De kleine omvang van deze organisatie is voor het bestuur een belangrijk aandachtspunt. De monitoring hiervan is goed geregeld. Inzake het inherente 'key man risk' is een noodprocedure uitgewerkt. De juridische inkadering hiervan is nog niet afgewikkeld. De VC dringt aan op voortgang.

De VC begrijpt de overwegingen van het bestuur voor de keuze voor deze vermogensbeheerder (quality-investor, bewuste universum-keuze, stock-picking in lijn met de beleggingsstijl van de eigen organisatie). De VC realiseert zich ook dat er in de markt vermoedelijk geen alternatieve aanbieders zijn met een direct vergelijkbare set van investment beliefs en proces. Het Fonds heeft een lange termijn beleggingshorizon en evalueert periodiek de lange termijn performance. Tegelijkertijd neemt de VC waar dat deze oplossing hogere kosten kent en relatief veel inspanningen kost t.a.v. monitoring vergeleken met bijvoorbeeld het Vanguard indexfonds, waarin het fonds ook belegt, zonder dat er betere resultaten er tegenover staan. Op lange termijn is nog altijd sprake van een significante underperformance.

Het Fonds participeert in het SIIF voor ongeveer 90%, 10% van de participaties is in portefeuille van de beheerder zelf. Het bestuur vindt het van toegevoegde waarde dat de

beheerder 'skin in the game' heeft. De VC wijst nog op de mogelijke mis-alignment door verschil in investment horizon van respectievelijk het Fonds (lange termijn) en de beheerder (naderende pensioenleeftijd, kortere horizon).

De voor het komende jaar voorliggende besluitvorming over de toekomstige uitvoering van de pensioenregeling noopt tot het tijdig heroverwegen van het beleggingsbeleid, waarbij wordt nagegaan in hoeverre de veranderende kenmerken van de verplichtingen en het veranderende risicoprofiel consequenties hebben voor de beleggingsmix.

Met de invoering van de EU Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) is er een steeds verdere uitbreiding in de ESG-rapportageverplichtingen. Deze verplichtingen zullen naar verwachting in de komende jaren blijven toenemen.

Het bestuur heeft gekozen voor de SFDR rapportageverplichting conform artikel 6 (laag ambitieniveau), maar heeft welzeker ESG-ambities doorgevoerd in het beleggingsbeleid. Het is de vraag of de keuze voor artikel SFDR 6 op den duur te rechtvaardigen blijft. Hierbij speelt ook de vraag of en in welke mate er synchroniteit verwacht wordt en/of wenselijk is tussen het ESG beleid van de sponsor HAL Investments en dat van het Fonds.

Het bestuur heeft ingeregeld dat de bij HAL Investments werkzame functionaris, bekwaam op dit gebied, een screening zal uitvoeren bij het Fonds over de noodzakelijke aanpassingen in de verslaggeving.

Door drukke werkzaamheden is dit nog niet gebeurd, maar wordt dit ingepland voor 2024.

Uitvoering en uitbesteding

Het Fonds heeft de interne organisatie goed op orde. De eenvoudige opzet van het Fonds leidt ook tot eenvoud in de uitvoering. Er is een adequate en solide documentatie van het fondsbeleid en de fondsprocessen.

Er is een veelheid aan wet- en regelgevende instanties en activiteit in de pensioensector, hetgeen het lastig maakt, zeker voor een beperkt bemenste organisatie, om goed en tijdig inzicht te hebben in alle relevante wijzigingen en aanscherpingen. De VC stelt vast dat de directie van het Fonds hier scherp inzit en zorgdraagt tijdig op de hoogte te zijn en waar nodig tijdig de noodzakelijke voorbereidingen te treffen.

Het bestuur en de directie zijn zich goed bewust van het belang van periodieke herijking van de beleidsstukken. Er is hiertoe een meerjarige agenda. In 2023 hebben alle geplande herijkingen plaatsgevonden.

Jaarlijks wordt de kwaliteit van de interne organisatie van de uitbestedingspartijen geanalyseerd en geëvalueerd o.m. aan de hand van ISAE type 2 accountantsrapporten; tevens wordt de accountantsrapportage over de interne beheersing van de IT-omgeving (die is uitbesteed bij de sponsor HAL Investments) beoordeeld. Geconcludeerd is dat de interne beheersing goed op orde is.

Communicatiebeleid

Het communicatiebeleid is doelgericht en effectief. De communicatie met de actieve deelnemers en de gepensioneerden is vooral gericht op directe contacten. Het is verheugend dat de jaarlijkse reünie, na een onderbreking door Covid-19, in 2023 weer heeft kunnen plaatsvinden. De opkomst, deels door een afnemend deelnemersbestand), was weliswaar lager dan voorheen, maar nog steeds t.o.v. de totale populatie indrukwekkend. O.b.v. de toelichtingen constateert de VC dat deze wijze van contact met

de deelnemers effectief bijdraagt aan het vertrouwen in het Fonds en aan een goede informatieoverdracht.

Het bestuur zal in december in de brief aan de deelnemers inzake het jaarlijkse indexatiebesluit ook aandacht geven aan de stand van zaken m.b.t. de toekomstige uitvoering van de pensioenregeling.

Tot slot

De VC heeft haar werkzaamheden efficiënt en constructief kunnen uitvoeren met dank aan de prettige en effectieve samenwerking met alle betrokkenen.

De visitatiecommissie
Rotterdam
5 december 2023

A. Gram (voorzitter)
E.R. Capitain
T.J.M. Roos

Reactie Bestuur

Het Bestuur heeft in haar vergadering van 5 december 2023 met instemming kennisgenomen van het oordeel van de Visitatiecommissie.

In het Rapport van de Visitatiecommissie d.d. 5 december 2023 heeft de Visitatiecommissie het Bestuur een vijftal aanbevelingen meegegeven.

De aanbevelingen en de reactie van het Bestuur zijn als volgt.

1. Bewerkstellingen dat Selectum in rapportage een pagina opneemt met overzicht van behaalde performance, toelichting en reflectie op gevoerd beleid en eventueel aanpassing van de portefeuille en/of het beleid.

Reactie: Het Bestuur heeft deze aanbeveling met Selectum besproken. In de rapportage en tijdens de kwartaalbesprekingen met het Fonds zal aan deze aanbeveling invulling worden gegeven.

2. Het invoeren van een evaluatiekalender voor de periodieke evaluatie van elke asset class en implementatie hiervan een keer in de drie jaar.

Reactie: het Bestuur onderschrijft deze aanbeveling. Na de naar verwachting in 2024 uit te voeren ALM-studie, zullen alle asset classes opnieuw beschouwd worden en zal beschouwd worden of de huidige beleggingsproducten nog passend zijn. De uitkomst van de beschouwing van de aandelenfondsen is het besluit om in de loop van het jaar 2024 de actieve beleggingsstrategie te beëindigen (zie 4.2 bestuursverslag).

3. Betrek de certificerend actuaris/sleutelfunctiehouder actuarieel bij de opzet en uitvoering van de audit op de technische voorzieningen.

Reactie: het Bestuur onderschrijft deze aanbeveling.

4. Het is van belang om ESG als ijkpunt mee te nemen. Krijgt het Fonds de benodigde ESG-informatie over de beleggingen?

Reactie: het Bestuur onderschrijft deze aanbeveling. Dit punt wordt meegenomen in de onder punt 2. genoemde evaluatie van de asset classes.

5. De Visitatiecommissie acht het wel wenselijk om actief te inventariseren of er mogelijke kandidaten voor opvolging bij toekomstige herbenoemingen beschikbaar zijn.

Reactie: het Bestuur onderschrijft deze aanbeveling.

6. De voor het komende jaar voorliggende besluitvorming over de toekomstige uitvoering van de pensioenregeling noopt tot het tijdig heroverwegen van het beleggingsbeleid, waarbij wordt nagegaan in hoeverre de veranderende kenmerken van de verplichtingen en het veranderende risicoprofiel consequenties hebben voor de beleggingsmix.

Reactie: het Bestuur onderschrijft deze aanbeveling. Dit punt wordt meegenomen in de onder punt 2. genoemde evaluatie van de asset classes.

Het Bestuur bedankt de leden van de Visitatiecommissie voor de kritische en onafhankelijke wijze waarop zij hun onderzoek hebben uitgevoerd en voor de bijdrage die zij hebben geleverd aan de verdere ontwikkeling van de organisatie en besturing van het Fonds.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds HAL te Rotterdam is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2023.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds HAL, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 659.550. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 33.975 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. Op grond van overgangsrecht gelden genoemde artikelen, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- Toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- Het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- De kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- Het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel gezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. Hierbij merk ik op dat op grond van overgangsrecht de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet gelden, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds HAL is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening goed. Daarbij is in aanmerking genomen dat binnen het toeslagbeleid van het fonds de pensioenaanspraken en -rechten niet doelgericht worden aangepast.

Feitelijk is de vermogenspositie zeer goed te noemen, omdat het fonds naar verwachting ook in toekomstige jaren de pensioenverplichtingen kan nakomen zonder dat een premiebijdrage van de werkgever benodigd is.

Apeldoorn, 11 juni 2024
J.L.A. Schilder AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Verklaring over de jaarrekening 2023

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds HAL ('de stichting') een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de stichting op 31 december 2023 en van het resultaat over 2023 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek ('BW').

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2023 van Stichting Pensioenfonds HAL te Rotterdam gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2023;
- de staat van baten en lasten over 2023; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds HAL zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot fraude en continuïteit, en de aangelegenheden daaruit, bepaald in de context van de controle van de jaarrekening als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. De informatie ter ondersteuning van ons oordeel, zoals onze bevindingen en observaties ten aanzien van de controleaanpak frauderisico's en de controleaanpak continuïteit, moet in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Controleaanpak frauderisico's

Wij hebben risico's op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening die het gevolg is van fraude geïdentificeerd en ingeschat. Wij hebben tijdens onze controle inzicht verkregen in Stichting Pensioenfonds HAL en haar omgeving en de componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder het risico-inschattingsproces en de wijze waarop het bestuur inspeelt op frauderisico's en het interne beheersingssysteem monitort. Wij verwijzen naar de 'Risicoparagraaf' van het bestuursverslag, waarin het bestuur haar frauderisicoanalyse heeft opgenomen.

Wij hebben ten aanzien van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude de opzet en implementatie van de interne beheersing geëvalueerd, waaronder de frauderisicoanalyse van het bestuur en de gedragscode Stichting Pensioenfonds HAL, en voor zover wij dat noodzakelijk achtten voor onze controle, de werking getoetst van deze interne beheersmaatregelen.

Wij hebben om inlichtingen gevraagd bij de leden van het bestuur of zij op de hoogte zijn van feitelijke, vermeende of vermoede fraude.

Als onderdeel van ons proces voor het identificeren van frauderisico's, hebben wij frauderisicofactoren overwogen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, oneigenlijke toe-eigening van activa en omkoping en corruptie. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van frauderisico's.

De door ons geïdentificeerde frauderisico's en uitgevoerde specifieke werkzaamheden zijn als volgt:

Geïdentificeerde frauderisico's

Doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management

Volgens de controlestandaarden is het risico dat het management de interne beheersingsmaatregelen doorbreekt in alle entiteiten aanwezig.

Inherent bevindt het management van een entiteit zich in een unieke positie om fraude te plegen, omdat het in staat is de administratieve vastleggingen te manipuleren en frauduleuze financiële overzichten op te stellen door interne beheersingsmaatregelen te doorbreken die anderszins effectief lijken te werken.

Daarom besteden wij bij al onze controles aandacht aan het risico van het doorbreken van maatregelen van interne beheersing door het management of het bestuur in:

Onze controlewerkzaamheden en observaties

Wij hebben de opzet en implementatie geëvalueerd van de maatregelen van interne beheersing in de processen voor het genereren en verwerken van journaalposten. Wij hebben journaalposten geselecteerd op basis van risicocriteria en hierop specifieke controlewerkzaamheden verricht. Wij hebben getoetst of de journaalposten en andere aanpassingen die tijdens het opstellen van de jaarrekening zijn aangebracht aanvaardbaar zijn.

Bij onze controlewerkzaamheden hebben wij aandacht voor belangrijke schattingsposten, die zijn gebaseerd op subjectieve input, zoals de fonds specifieke elementen in de waardering van de technische voorzieningen en de waardering van niet-beursgenoteerde beleggingen. Wij hebben naar aanleiding van onze controle en de uitkomsten daarvan, deze schattingsposten beoordeeld op aanwijzingen van tendenties die mogelijk een risico vormen op een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude.

Daarbij hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- De waardering gevalideerd van de niet-beursgenoteerde beleggingen gebaseerd op subjectieve inputs die ten grondslag liggen van schattingen. Hierbij is specifiek aandacht besteed aan de redelijkheid en evenwichtigheid van de subjectieve inputs. Om de redelijkheid en evenwichtigheid te beoordelen hebben wij externe bronnen en externe waardebeoordelingen geraadpleegd of alternatieve werkzaamheden uitgevoerd;
-

<ul style="list-style-type: none"> • journaalposten en andere aanpassingen die tijdens het opstellen van de jaarrekening zijn gemaakt; • schattingen; • significante transacties buiten het kader van de normale bedrijfsuitoefening. 	<ul style="list-style-type: none"> • Evaluatie van de gehanteerde actuariële grondslagen en eventuele wijzigingen hierin, de uitkomsten van de actuariële analyse, en bespreking hiervan met het pensioenfonds en de certificerend actuaris. <p>Wij zijn alert geweest op mogelijk significante transacties buiten de normale bedrijfsvoering van de stichting of die in een ander opzicht ongebruikelijk lijken in het licht van zowel ons inzicht in de stichting en de omgeving als andere tijdens de controle verkregen informatie.</p> <p>Wij hebben bij onze controle van de schattingsposten geen aanwijzingen van tendenties als gevolg van belangen van het bestuur geïdentificeerd.</p> <p>Onze werkzaamheden hebben niet geleid tot specifieke aanwijzingen voor fraude of vermoedens van fraude ten aanzien van het doorbreken van de interne beheersing door het bestuur.</p>
--	---

Wij hebben in onze controle een element van onvoorspelbaarheid ingebouwd. Daarnaast hebben wij kennisgenomen van correspondentie met toezichthouders en zijn wij tijdens de controle alert gebleven op indicaties voor fraude. Ook hebben wij de uitkomst van andere controlewerkzaamheden beoordeeld en overwogen of er bevindingen zijn die een aanwijzing vormen voor fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving.

Controleaanpak continuïteit

Het bestuur heeft de jaarrekening opgemaakt uitgaande van de continuïteit van het geheel van de bedrijfsactiviteiten van het fonds voor de voorzienbare toekomst. Onze werkzaamheden om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te evalueren omvatten onder andere het verkrijgen van controle-informatie omtrent het continuïteitsrisico en de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling bij de vaststelling van bedragen en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen.

Op basis van de verkregen controle-informatie hebben wij vastgesteld of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het fonds zijn bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten.

Pensioenfondsen zijn op grond van de wetgeving gehouden om een adequate vermogensdekking, het vereist eigen vermogen, aan te houden. Het vereist eigen vermogen wordt op basis van het financieel toetsingskader bepaald. Als de dekkingsgraad van een pensioenfonds lager is dan het vereist eigen vermogen, moet een herstelplan worden opgesteld waaruit blijkt hoe het fonds het eigen vermogen op het vereiste niveau brengt. Als het fonds niet kan voldoen aan het herstel zullen aanvullende maatregelen moeten worden getroffen. Daar waar nodig zullen de rechten van de (gewezen) deelnemers moeten worden aangepast zodat weer aan het vereist eigen vermogen wordt voldaan.

Zoals opgenomen in hoofdstuk 3 'Ontwikkelingen ten aanzien van pensioenen' van het bestuursverslag en de in de jaarrekening opgenomen toelichting 4 'Stichtingskapitaal en reserves' wordt de vermogenspositie van het fonds op balansdatum gekarakteriseerd als toereikende solvabiliteit. Het bestuur heeft de continuïteitsbeoordeling (kwetsbaarheidsanalyse) voor ten minste twaalf maanden vanaf de datum van opmaken van de jaarrekening uitgevoerd en geen gebeurtenissen of omstandigheden geïdentificeerd die gerede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van de stichting om haar continuïteit te handhaven (hierna: continuïteitsrisico's).

Onze werkzaamheden om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te evalueren omvatten onder andere:

- Overwogen of de continuïteitsbeoordeling van het bestuur alle relevante informatie bevat waarvan wij als gevolg van onze controle kennis hebben gekregen en door het bestuur te bevragen over de belangrijkste veronderstellingen en uitgangspunten. Daarbij hebben wij vastgesteld dat de veronderstellingen uit de continuïteitsbeoordeling verenigbaar zijn met de door ons uitgevoerde controlewerkzaamheden.
- Inwinnen van inlichtingen bij het bestuur over zijn kennis van continuïteitsrisico's na de periode van de door het bestuur verrichte continuïteitsbeoordeling.

Daarnaast hebben wij de correspondentie met relevante toezichthoudende instanties geïnspecteerd. Onze controlewerkzaamheden hebben geen informatie opgeleverd die strijdig is met de veronderstellingen en aannames van het bestuur over de gehanteerde continuïteitsveronderstelling.

Onze controlewerkzaamheden hebben geen informatie opgeleverd die strijdig is met de veronderstellingen en aannames van het bestuur over de gehanteerde continuïteitsveronderstelling.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

---

Het jaarverslag omvat ook andere informatie. Dat betreft alle informatie in het jaarverslag anders dan de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

---

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het

bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze doelstellingen zijn een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen over de vraag of de jaarrekening als geheel geen afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude of van fouten en een controleverklaring uit te brengen waarin ons oordeel is opgenomen. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid en is geen garantie dat een controle die overeenkomstig de controlestandaarden is uitgevoerd altijd een afwijking van materieel belang ontdekt wanneer hier sprake van is.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 11 juni 2024
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

_____
drs. H.C. van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2023 van Stichting Pensioenfonds HAL

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Ook op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.